

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра педагогіки і психології дошкільної та спеціальної освіти**

**Особливості розвитку пам'яті
дошкільників із загальним недорозвитком
мовлення**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 627 група
Буга Олена Олександрівна

Керівник:

доктор педагогічних наук,
професор **Олійник М.І.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри*

протокол № ____ від _____ 2024 року

Зав.кафедрою _____ проф. Марія ОЛІЙНИК

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Буга О.О. Особливості розвитку пам'яті дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти “магістр” зі спеціальності 016 Спеціальна освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 91 с.

Актуальним напрямом у розвитку системи логопедичної допомоги дітям з порушеннями розвитку є вивчення причин затримки розвитку мовлення (ЗНМ), що є поширеним порушенням серед дошкільників. Наукові дослідження аналізують етіологічні фактори, клінічні прояви ЗНМ та взаємозв'язок мовленнєвих порушень з розвитком вищих психічних функцій (ВПФ). Дослідження також підкреслюють важливість розвитку мнемічних процесів (МП) для корекції мовлення. Визначено, що розвиток слухомовленнєвої пам'яті є необхідною складовою корекційно-розвивальної роботи з дітьми з ЗНМ. Мета дослідження – удосконалення методів розвитку слухомовленнєвої пам'яті у процесі логопедичної роботи, що сприяє підвищенню ефективності навчання та розвитку мовлення дітей.

Ключові слова: дошкільники із загальним недорозвитком мовлення пам'ять, мнемічні процеси, слухомовленнєва пам'ять, корекційно-розвивальна робота.

ABSTRACT

Buga O.O. Peculiarities of memory development of preschoolers with general underdevelopment of speech. - Manuscript. Qualification work for obtaining the degree of higher education "master" in specialty 016 Special education. Chernivtsi national Yury Fedkovich University. Chernivtsi, 2024. 91 p.

An actual direction in the development of the speech therapy system for children with developmental disorders is the study of the causes of speech delay (SLD), which is a common disorder among preschoolers. Scientific studies analyze the etiological factors, clinical manifestations of ZNM and the relationship between speech disorders and the development of higher mental functions (VPF). Research also emphasizes the importance of the development of mnemonic processes (MP) for speech correction. It was determined that the development of auditory-speech memory is a necessary component of corrective and developmental work with children with learning disabilities. The purpose of the research is to improve the methods of developing auditory and speech memory in the process of speech therapy work, which contributes to increasing the effectiveness of education and the development of children's speech.

Key words: preschoolers with general underdevelopment of speech, memory, mnemonic processes, auditory-speech memory, corrective and developmental work.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело. _____ О.О.Буга

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ МОВНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	7
1.1. Пам'ять у структурі функціональної основи мовлення. Особливості мнестичної діяльності дітей із загальним недорозвитком мовлення....	7
1.2. Особливості пам'яті дітей із важкими порушеннями мовлення.....	17
Висновки до розділу.....	21
РОЗДІЛ ІІ. ФОРМУВАННЯ СЛУХОМОЛЕННЄВОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	22
2.1. Організація дослідження процесів слухомовленнєвої пам'яті у дітей дошкільного віку.....	22
2.2. Програма формування слухомовленнєвої пам'яті у дошкільників...	39
2.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження мнестичних процесів....	52
Висновки до розділу.....	63
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальним напрямом у вирішенні проблеми удосконалення та розвитку системи логопедичної допомоги дітям з порушеннями розвитку є виявлення у них ознак, що пояснюють затримку розвитку мовлення (ЗНМ) – найпоширеніше мовленнєве порушення серед дітей дошкільного віку, яке проявляється в недостатньому формуванні усіх мовних навичок. Наукові дослідження в сфері спеціальної освіти охоплюють етіологічні фактори та специфіку ЗНМ у малюків, аналізують клінічні прояви цього порушення, а також визначають критерії та рівні мовленнєвого розвитку. (З.Ленів, В.Кондратенко, С.Конопляста, Т.Кудярьська, І.Мартиненко, І.Марченко, О.Ромась, О.Ревуцька, В.Тищенко, В.Тарасун, Н.Чередниченко, Чупахіна, Ю.Рібцун, М.Шеремет та інші). [23, 26, 31,40, 43, 45]. Здебільшого у дітей із ЗНМ, поряд із мовленнєвими розладами проуювляються і порушення розвитку вищих психічних і моторних функцій, емоційно-вольовий сфери, що вказують на системний характер порушення мовленнєвої діяльності. Порушення у формуванні вищих психічних функцій (ВПФ) гальмують процеси корекційної роботи з подолання недоліків мовленнєвого розвитку, знижують її ефективність.

Дослідники підкреслюють важливість розглядати мовленнєві порушення дитини не окремо, а у взаємозв'язку з її індивідуальними особливостями розвитку, станом вищих психічних функцій та когнітивних процесів (І.Марченко, І.Мартиненко, О.Ревуцька, О.Ромась, В.Тарасун, В.Тищенко, М.Шеремет, Н.Чередниченко, та інші) [31,40, 45].

Зазвичай вчені, які здійснюють дослідження особливостей виховання та навчання дітей із ЗНМ, вказують на взаємозв'язок мовлення та мнестичних процесів (МП) (З.Ленів, С.Конопляста, В.Кондратенко, Т.Кудярьська, І.Марченко, І.Мартиненко, О.Ревуцька, О.Ромась, В.Тищенко, В.Тарасун, В.Тищенко, Н.Череднеченко, М.Шеремет та ін.). За таких умов пам'ять дітей із ЗНМ є недостатньо вивченою сферою на основі системного підходу.

Властивості пам'яті та її основні механізми у дітей і дорослих з

нормотиповим розвитком, а також та методи вдосконалення МП детально висвітлено у дослідженнях науковців минулого століття (Л.Виготський, Л.Занков, А.Лурія, О.Леонт'єв, та ін.). Однак дослідження на терені спеціальної освіти, з аналізу особливостей пам'яті та умов її розвитку у дітей із недорозвитком мовлення, не забезпечують потреби ведення корекційно-розвиткового процесу.

На основі аналізу методичного забезпечення можна стверджувати, що система методів, прийомів і спеціальних вправ, спрямованих на розвиток мовленнєвої пам'яті в рамках логопедичних занять із дітьми, залишається недостатньо опрацьованою.

Таким чином, постає потреба в узгодженості об'єктивного системного підходу до корекційної роботи з дітьми із ЗНМ, з урахуванням своєрідності їх МП в теорії та практиці логопедії та практикою роботи з дітьми означеної категорії в умовах інклюзивної групи закладу дошкільної освіти (ЗДО), зорієнтованої на урахування особливостей пам'яті дітей; забезпечення педагогічного досвіду формування МП у дошкільників з урахуванням структуру мовленнєвого порушення та особливістю ВПФ, що й визначило проблему започаткованого дослідження.

Мета дослідження: виявити педагогічні умови, форми, методи та засоби, спрямовані на вдосконалення слухомовної пам'яті у дошкільників із ЗНМ у процесі логопедичної роботи.

З урахуванням мети дослідження сформульовано **завдання** дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень із проблеми вербального та мнемічного компонентів у структурі ЗНМ дітей. Виявити вплив пам'яті на розвиток мовлення дітей у процесі корекційної роботи.

2. Підібрати діагностичний комплекс, спрямований на виявлення особливостей слухомовленнєвої пам'яті у старших дошкільників із ЗНМ.

3. Обґрунтувати та апробувати педагогічні умови, форми, методи та

засоби, спрямовані на вдосконалення слухомовної пам'яті у дошкільників із ЗНМ у процесі логопедичної роботи при взаємодії учасники освітнього процесу.

Об'єкт дослідження: корекція та розвиток слухової пам'яті дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.

Предмет дослідження: форми, методи і засоби розвитку слухомовленнєвої пам'яті старших дошкільників із ЗНМ у структурі логопедичних занять.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають наукові концепції загальної та спеціальної педагогіки, спеціальної психології, лінгвістики та психолінгвістики:

- концепції про єдність мислення та мовлення, співвідношення мови та мовлення (П.Блонський, Л.Виготський, А.Запорожець, С.Рубінштейн та ін.);

- фундаментальні науково-теоретичні та нейропсихологічні положення про системну організацію ВПФ та нейропсихологічний підхід до вивчення МП у дітей (Л.Виготський, А.Лурія, та ін.);

- принципи загальної та спеціальної педагогіки і психології про динамічну єдність мовленнєвого та психічного розвитку (Л.Виготський, А.Лурія);

- теорія поетапного формування розумових дій (П.Гальперін, Д.Ельконін);

- теоретичні підходи до розуміння закономірностей порушеного розвитку (Л.Виготський, А.Лурія та ін.);

- концепція системного підходу до вивчення та корекції мовленнєвих порушень, теоретичні підходи щодо закономірності мовленнєвого розвитку в онтогенезі та дизонтогенезі мовленнєвої діяльності (А.Запорожець, М.Корнєв, Р.Левіна, А.Лурія, Д.Ельконін та ін.).

- методологічні принципи логопедії (Л.Волкова, Р.Левіна, М.Шеремет та ін.) ;

- дослідження та теоретичне обґрунтування феномену загального

недорозвинення мовлення у дітей (Р.Левіна, М.Шеремет та ін.).

Методи дослідження: аналіз висновків ЗДО, метод спостереження, бесіди, опитування, анкетування, методи логопедичного обстеження, кількісний та якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Теоретичне значення дослідження:

- доповнено сучасні уявлення про психолого-педагогічні особливості розвитку дітей із ЗНМ;
- уточнено сучасні уявлення про співвідношення вербального та мнемічного компонентів у структурі розвитку дітей;
- теоретично обґрунтовано необхідність розвитку пам'яті в системі корекційно-розвивальної роботи з дітьми із ЗНМ;

Практичне значення результатів дослідження. В результаті дослідження було отримано методичний матеріал, що має значення для підвищення ефективності корекційного навчання дітей із ЗНМ. Підібрано та апробовано прийоми та методи розвитку слухомовної пам'яті у дітей означеної категорії, диференційовані для використання в роботі логопеда та інших фахівців в галузі освіти.

Матеріали дослідження можуть знайти відображення у практиці логопедичної роботи фахівців в галузі освіти в процесі надання освітніх послуг іншим категоріям дітей із особливими освітніми потребами.

Структура кваліфікаційної роботи. Магістерська робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку літературних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ МОВНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

1.1. Пам'ять у структурі функціональної основи мовлення.

Пам'ять – це пізнавальний психічний процес, зміст якого полягає у запам'ятовуванні, збереженні та відтворенні певної інформації, яка формує досвід людини [5].

Найбільш відомі теорії щодо особливостей розвитку пам'яті це асоціативна теорія Г.Еббінгауза, Д.Міллера, А.Пільцкера, вчені розглядає пам'ять як систему асоціацій з суміжності, подібності, контрастності, тимчасової та просторової близькості [26]. Близькими до означеної теорії є біхевіоризм (Дж.Вотсон, Б.Скіннер, Д.Хоббс) та психоаналіз (З.Фрейд). Гештальт теорія (М.Вертгеймер, В.Келер, К.Левін) основою пам'яті вважає не асоціації, а цілісну організацію; елементи, інформації, значення має її структурування [33]. Відома теорія пам'яті (А.Біне, К.Бюлер), за якою першочерговим при запам'ятовуванні і відтворенні є зміст матеріалу [6;26].

Задля вирішення завдань дослідження розглянемо ґрунтовніше основні підходи до класифікації пам'яті. Відтак загальною основою виокремлення різних видів пам'яті вважається важливим враховувати залежність її показників від специфіки діяльності, спрямованої на запам'ятовування та відтворення інформації (О.Лурія) [18]. Таким чином, окремі типи пам'яті розрізняються за трьома основними критеріями:

- За характером домінуючої психічної активності пам'ять поділяють на рухову, емоційну, образну та словесно-логічну;
- За особливостями завдань діяльності пам'ять класифікують як мимовільну та довільну;
- За тривалістю зберігання матеріалу пам'ять розподіляють на короткочасну та довготривалу.

Класифікацію видів пам'яті за характером психічної активності запропонував П.Блонський [26].

Рухова (моторна) пам'ять – це запам'ятовування, збереження та відтворення різноманітних рухів (Н. Бернштейн) [26].

Моторна пам'ять є основою формування різних практичних та трудових навичок: ходьби, мовлення, промовляння. Моторна пам'ять у дитини починає формуватися дуже рано — її перші ознаки з'являються вже в перший місяць життя. Спочатку вона проявляється лише у вигляді рухових умовних рефлексів. Згодом процеси запам'ятовування і відтворення рухів набувають більш усвідомленого характеру, стаючи пов'язаними з мисленням, волею тощо. До кінця першого року життя рівень розвитку рухової пам'яті вже достатній для оволодіння мовленням. У дітей старшого дошкільного віку моторна пам'ять досягає такого рівня розвитку, який дозволяє виконувати чітко скоординовані дії., є передумовою для оволодіння писемним мовленням. Відтак на різних етапах розвитку прояви рухової пам'яті якісно не однорідні.

Емоційна пам'ять — це пам'ять на пережиті почуття. Збережені в ній емоції виступають як сигнали, що можуть спонукати до певних дій або, навпаки, стримувати від них, якщо в минулому вони викликали негативні відчуття. Перші ознаки емоційної пам'яті у дитини з'являються до кінця шостого місяця життя. На початкових етапах розвитку вона має умовно-рефлекторний характер, а з часом емоційна пам'ять стає усвідомленою.

Образна пам'ять – це пам'ять на уявлення, у формі уявлень. На характер відтворення впливають змістовні особливості образу, його емоційне забарвлення. Точність відтворення, здебільшого визначається ступенем участі мовлення під час сприймання.

Дослідники, враховуючи рівень участі в роботі пам'яті того чи іншого аналізатора, поділяють образну пам'ять на зорову, слухову, дотикову, нюхову, смакову.

Образна пам'ять починає проявлятися у дітей півтора-двох років.

Зорова та слухова пам'ять зазвичай добре розвинені та посідають

провідну місце у житті людей. Дотикова, нюхова і смакова пам'ять стають провідними в умовах компенсації чи заміщення видів пам'яті, що відсутні, наприклад, при порушенні слугу, зору [33].

Словесно-логічна пам'ять виявляється у здатності запам'ятовувати та відтворювати думки. Особливістю цього виду пам'яті є те, що думки нерозривно пов'язані з мовленням, тому вона називається не просто логічною, а словесно-логічною. Науковці зазначають, що словесно-логічна пам'ять – це пам'ять на думки, передані словесно [26].

Словесно-логічна пам'ять проявляється у двох випадках:

1. запам'ятовується і відтворюється лише основний зміст матеріалу, без точного відтворення початкових виразів;
2. запам'ятовується не тільки зміст, але й дослівне вираження думок (заучування тексту).

У другому випадку, якщо матеріал піддається змістовному узагальненню, дослівне заучування переходить від логічного до механічного запам'ятовування [26].

Розвиток означених видів словесно-логічної пам'яті відбувається не паралельно один одному, заучування на пам'ять у дітей відбувається легше, аніж у дорослих [17; 26], водночас при запам'ятовуванні змісту дорослі, навпаки, мають значні переваги перед дітьми. Стає зрозуміло, що при запам'ятовуванні змісту, першочекргово запам'ятовується те, що є найбільш істотним, значущим. І відтак, очевидно; що виділення істотного у матеріалі залежить від розуміння матеріалу, отож дорослі легше, аніж діти, запам'ятовують зміст. І навпаки, діти легко можуть запам'ятати деталі, однак набагато гірше запам'ятовують зміст.

Опираючись на розвиток інших видів пам'яті, словесно-логічна пам'ять стає провідною і здебільшого залежить від розвитку інших видів пам'яті.

У дослідженнях вчених відзначено, що означені види пам'яті взаємопов'язані і не є незалежними одини від одного.

Скажімо О.Леонтьєв довільне запам'ятовування описував як

цілеспрямований опосередкований процес, який включає певні прийоми чи способи запам'ятовування [26].

За тривалістю закріплення та збереження матеріалу пам'ять поділяють на короткочасну та довготривалу пам'ять.

Короткочасна пам'ять — це тип пам'яті, що забезпечує збереження сприйнятої інформації протягом короткого часу. На відміну від мимовільної пам'яті, для збереження інформації в короткочасній пам'яті необхідні певні вольові зусилля. Типовий приклад короткочасної пам'яті — ситуація, коли людині надають інформацію для запам'ятовування на дуже короткий термін (приблизно одну хвилину), після чого просять негайно відтворити її. Індивідуальний обсяг короткочасної пам'яті варіюється у різних людей і показує здатність механічно запам'ятовувати інформацію без застосування спеціальних прийомів. Завдяки короткочасній пам'яті обробляється великий потік інформації: непотрібна відсіюється, а корисна зберігається для подальшого використання. Короткочасна пам'ять відіграє важливу роль в організації мисленнєвих процесів, що робить її подібною до оперативної пам'яті. Терміном «оперативна пам'ять» позначають мнемічні процеси, пов'язані з виконанням людиною актуальних дій і операцій у моменті. Кількість елементів матеріалу, які людина може обробляти одночасно, може бути різною (наприклад, дитина вчиться читати, складаючи окремі літери в слова). Розмір оперативних одиниць пам'яті суттєво впливає на ефективність виконання діяльності. Таким чином, для запам'ятовування інформації важливо сформувати оптимальні оперативні одиниці пам'яті (О.Лурія) [18].

Вченими встановлено, що без хорошої короткочасної пам'яті неможливе функціонування довготривалої пам'яті. Довготривала пам'ять може і зберігати інформацію тривалий час, дозволяючи її неодноразово використовуватись. Водночас довготривала пам'ять від повторного звернення до неї тільки покращується, відбувається нарощування загального обсягу матеріалу, який запам'ятовується.

У процесі практичного запам'ятовування та відтворення інформації різні

види пам'яті працюють разом, взаємно доповнюючи один одного. Всі види пам'яті паралельно включаються в дію, коли перед людиною постає завдання щось запам'ятати, чомусь навчитися, щось засвоїти, зберегти і пізніше відтворити. (О.Леонтьєв) [26].

Отож пам'ять – це складний психічний процес, який поєднує низку взаємозалежних психічних процесів: запам'ятовування, збереження та відтворення.

Запам'ятовування — це процес збереження отриманої інформації. За інтенсивністю цього процесу зазвичай виділяють два типи: ненавмисне (мимовільне) та навмисне (довільне).

Мимовільне запам'ятовування — це процес, що відбувається без спеціальної мети, без застосування будь-яких методів або волевих зусиль. Це просто автоматичне відображення впливів, що діяли на людину, і збереження сліду цього впливу в головному мозку.

Мимовільне запам'ятовування відображає події, що відбуваються постійно, повторюються. Так, щороку дитина запам'ятовує слова рідної мови, перебуваючи у певному мовленнєвому середовищі.

Дослідження психологів засвідчили залежність мимовільного запам'ятовування від завдань діяльності та її змісту [22, 33].

Можемо стверджувати, що запам'ятовування інформації, які отримали як результат активної самостійної роботи, відбувається значно краще, ніж запам'ятовування інформації, поданої у готовому вигляді до роботи з нею.

Якість запам'ятовування також залежить від емоційного ставлення до матеріалу. Мета, яка важлива емоційно чи практично, сприяє кращому запам'ятовуванню. Скажімо, дітям дошкільного віку запропонували запам'ятати декілька слів, а в іншій групі включили ці слова в гру в магазин. Результати засвідчили, що у другій групі діти слова запам'ятали швидше і краще: у грі абстрактна мета запам'ятати перетворилася на життєво важливу [26].

Механічне запам'ятовування — це процес збереження інформації без

розуміння логічних взаємозв'язків між її частинами. Основу цього виду запам'ятовування складають асоціації. Одна частина матеріалу асоціюється з іншою лише через послідовність їхнього подання у часі. Для формування такого зв'язку необхідне численне повторення інформації.

На відміну від цього, усвідомлене запам'ятовування базується на розумінні логічних зв'язків між окремими частинами інформації. Два твердження, одне з яких випливає з іншого, запам'ятовуються не через їхню часову послідовність, а завдяки логічній взаємозалежності. Отже, усвідомлене запам'ятовування завжди пов'язано з процесами мислення та опирається загалом на узагальнені зв'язок між частинами матеріалу лише на рівні другої сигнальної системи [15].

Відтак інформацію, яку людина сприймала, вона не лише запам'ятовує, а й зберігає певний час. Отож, збереження – це певною мірою тривале утримання в пам'яті інформації. Збереження має дві сторони: збереження та забування. Збереження – процес динамічний. При збереженні матеріал піддається певній реконструкції та переробці. Знання, які запам'ятали раніше взаємодіють із новими: вони вступають у нові зв'язки (асоціюються), уточнюються та диференціюються, узагальнюються та перекодовуються. Забування проявляється як неможливість відновити раніше сприйняту інформацію.

Характер прояву забування також може бути різним. Водночас, забування може проявлятися в схематичному відображенні матеріалу, відкиданні окремих, іноді істотних його частин, приведенні нових уявлень до звичних, уже набутих уявлень. Найбільше забування матеріалу відбувається одразу після його сприймання, а надалі забування йде повільніше. Забування відбувається швидше, якщо матеріал недостатньо зрозумілий людині, якщо він не цікавий і не пов'язаний безпосередньо з її практичними потребами. Швидкість забування також залежить від обсягу матеріалу та рівня складності щодо його засвоєння.

Отримання матеріалу з пам'яті відбувається за допомогою процесу

відтворення. Відтворення – це процес відновлення збереженого у пам'яті матеріалу. Фізіологічною основою відтворення є відновлення нервових зв'язків, що утворилися раніше під час сприймання предметів та явищ. Як і запам'ятовування, відтворення може бути ненавмисним (мимовільним) та навмисним (мимовільним) [22, 26].

Іноді відтворення відбувається як тривале пригадування. У таких випадках досягнення мети – згадати що-небудь – відбувається через досягнення проміжних цілей. Використання проміжних етапів здебільшого має свідомий характер. Отож, процеси пригадування пов'язані з процесами мислення. Нагадування також вимагає від людини вольового зусилля, відтак є водночас і вольовим процесом.

Іншим рівнем відтворення є процес розпізнавання. Розпізнання – це упізнання матеріалу під час повторного сприймання. Процеси розпізнавання та відтворення не завжди відбуваються з рівним успіхом. Зазвичай спостерігається переважання розпізнавання над відтворенням.

Отже, можемо стверджувати, що пам'ять – це складний психічний процес, який об'єднує низку взаємозалежних мнестичних процесів (Л.Виготський) [26].

Задля реалізації завдань дослідження розглянемо ґрунтовніше розвиток пам'яті дітей дошкільного віку

Початковим проявом пам'яті вчені вважають умовні рефлекси, які виникають у перші місяці життя дитини. Найвиразніше прояв пам'яті проявляється тоді, коли дитина починає впізнавати предмети тобто наприкінці 6-го місяця життя. На початкових етапах розпізнання обмежується вузьким колом об'єктів: дитина впізнає маму, інших близьких, які її постійно оточують, речі, які вона часто бачить, відчуває.

Процес опанування ходьбою значно розширює коло предметів, які розпізнає дитина. До кінця 2-го року життя дитина може впізнати те, що бачила кілька тижнів тому. До кінця третього року – те, що сприймалося кілька місяців назад, а до кінця четвертого – те, що було приблизно рік тому.

Слід зауважити, що насамперед у дитини проявляється розпізнання, відтворення проявляється значно пізніше. Перші ознаки відтворення спостерігаються лише на другому році життя, з початком розвитку мовлення.

Дошкільний вік відзначається активним розвитком здатності до запам'ятовування та відтворення інформації (О. Запорожець) [22, 26]. Пам'ять дітей цього віку переважно має мимовільний характер. Запам'ятовування та відтворення інформації здійснюються без свідомого контролю та бажання з їхнього боку. Дитина запам'ятовує те, на що була звернена увага під час діяльності, що справило на неї враження або викликало інтерес. У цей період якість мимовільного запам'ятовування предметів, картинок, слів залежить від того, наскільки активно дитина взаємодіє з ними, та в якій мірі відбувається їх детальне сприйняття, осмислення та організація в процесі діяльності [26].

Довільні форми запам'ятовування та відтворення починають формуватися у середньому дошкільному віці. Відтак поступово безпосереднє, мимовільне запам'ятовування стає складною, свідомо регульованою діяльністю, яка опирається на спеціальні способи перетворення матеріалу, що запам'ятовується. Дитина, яка має на меті запам'ятати, починає усвідомлювати інформацію і самостійно її виділяти. Причому усвідомлення мети значно легше відбувається саме через гру [20].

Опанування довільними формами пам'яті включає кілька етапів: На першому етапі дитина починає усвідомлювати завдання для запам'ятовування і здатна пригадати його, хоча ще не володіє необхідними методами або прийомами для ефективного запам'ятовування. Вона може лише механічно відтворити інформацію без використання спеціальних стратегій. При цьому пригадування виділяється раніше, відтак дитина першочергово перебуває в ситуації, коли може пригадати і відтворити те, що вона раніше сприймала чи робила. Завдання запам'ятати виникає в результаті досвіду пригадування, коли дитина починає усвідомлювати, що якщо вона не намагатиметься запам'ятати, то потім не зможе і відтворити необхідну інформації чи дії [26].

Пам'ять дитини є центральною функцією, що визначає інші психічні процеси десь у 3-4 роки. Думати для дитини в цьому віці – означає згадувати, тобто опиратися на свій досвід чи видозмінювати його. Завдяки хорошій пам'яті дитина набуває здатності діяти на основі загальних уявлень. Якщо у попередньому віковому періоді дитина усвідомлювала конкретну ситуацію, то в означеному віковому періоді її мислення перестає бути наочно-дієвим, виникає здатність встановлювати прості причинно-наслідкові зв'язки між подіями та явищами, навіть якщо вони не опираються на безпосередній досвід. У дитини проявляються здатність і прагнення пояснити і впорядкувати для себе навколишній світ. Слід враховувати те, що пам'ять дитини у цьому віці мимовільна: вона не має на меті щось запам'ятати. Запам'ятовування відбувається легко і природно, оскільки домінують структури правої півкулі мозку, які відповідають за наочно-емоційну пам'ять. Логічні відділи лівої півкулі ще не достатньо сформовані. Емоційна пам'ять вже сформована та допомагає дитині пізнавати світ. Означене є важливим для життя і надалі саме емоційна пам'ять сприяє формуванню інтуїції (О.Лурія)[18].

Дитина швидко запам'ятовує вірш, якщо вони звучні і ритмічні, запам'ятовуються казки, оповідання, діалоги з фільмів, якщо співпереживає героям, живе їхнім життям., відтак запам'ятовування ефективніше [26]. Змістова пам'ять розвивається поряд з механічною. Природа подарувала дитині можливість запам'ятовувати великий обсяг матеріалу без зусиль.

У результаті наукових досліджень доведено, що образна пам'ять у дитини починає інтенсивно розвиватися на основі образного мислення у віці 4-5 років. Окрім запам'ятовування, важливого значення набуває збереження та відтворення інформації, що залежить від кількості, змісту, міцності зв'язків нового досвіду людини, з елементами вже набутого.

У дітей чотирьох-п'яти років пам'ять ще мимовільна, тобто. дитина ще не вміє нею керувати. Однак психічні процеси вже достатньо розвинені, оскільки увага стає стійкою, дитина опановує прийоми мислення, уява відтворює різноманітні образи [26].

Слід зауважити, що у дошкільному віці прийоми запам'ятовування та пригадування певною мірою у дитини формують дорослі. Скажімо, коли дорослий щось доручає дитині, то водночас пропонує повторити їй те, що слід виконати. Запитуючи дитину, дорослий спрямовує нагадування запитаннями: «А що було потім?», «А що ти ще бачив?» тощо. Дитина поступово вчиться повторювати, усвідомлювати, пов'язувати матеріал задля запам'ятовування, використовувати зв'язки під час пригадування. Відтак, діти усвідомлюють необхідність спеціальних дій запам'ятовування, опановують уміння використовувати для цього допоміжні засоби.

Швидкий розвиток процесів пам'яті прослідковується саме у шкільні роки. У молодшому шкільному віці інтенсивний розвиток отримує довільне запам'ятовування. Необхідність запам'ятати навчальний матеріал потребує значних вольових зусиль, що спряє розвитку довільної пам'яті. Запам'ятовування і відтворення стають набагато активнішими. У процесі навчання школяр вчиться вирішувати диференційовані завдання щодо заучування навчального матеріалу, тобто намагається визначати спосіб заучування та відтворення інформації залежно від рівня її складності та поступово опановує усвідомлене запам'ятовування. Отож, важливим завданням педагогів є навчання школярів запам'ятовувати, ознайомлення їх із прийомами, схемами усвідомленого заучування [13, 22].

Відтак, можемо узагальнити, що розвиток пам'яті у дітей починається від народження і триває впродовж усього життя, вона формується і змінюється у процесі психічного розвитку під впливом умов життя, виховання та навчання.

1.2. Особливості пам'яті дітей із важкими порушеннями мовлення

Дослідження мнестичної діяльності у дітей із ЗНМ виявляють її якісну своєрідність. Відомо, що однією з найпоширеніших форм мовленнєвої недостатності серед дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ). Незважаючи на різне походження порушення, у таких дітей є типові прояви, які вказують на системне порушення мовленнєвої діяльності. Неповноцінна мовленнєва діяльність негативно впливає на формування сенсорної, інтелектуальної, зокрема мнестичної діяльності та афективно-вольової сфери дітей [9].

Системність цього порушення визначає специфічні особливості мислення. Діти цієї категорії відстають у розвитку словесно-логічного мислення. Без спеціального навчання їм важко освоїти операції аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення. Дітям із ЗНМ притаманне також відставання у розвитку рухової сфери.

У наукових дослідженнях обґрунтовано особливості мнестичних процесів у дітей із ЗНМ, що проявляються по-різному на різних етапах мовленнєвого розвитку та впливають на психічний і неврологічний стан особистості. Що стосується збереження логічної пам'яті, найбільші зміни відзначаються в структурі вербальної пам'яті, а також спостерігається зниження продуктивності запам'ятовування. Дослідники відзначають, що діти мають труднощі із запам'ятовуванням складних інструкцій, їх елементів та послідовності виконання завдань. У більшості дітей низька активність пригадування поєднується з обмеженими можливостями розвитку пізнавальної діяльності [23].

Діти з ЗНМ мають труднощі у відтворенні рухів у просторі та часі, порушують правильну послідовність дій, пропускають важливі компоненти завдання, що свідчить про порушення рухової пам'яті, її послідовної організації та недостатність сукцесивних процесів. Сукцесивно-симультанні

операції утворюють групу специфічних психічних механізмів мовлення, які відповідають за формування та функціонування мовної системи на всіх її рівнях: фонологічному, морфологічному, лексико-семантичному та синтаксичному [11]. Вчені, досліджуючи особливості алалії, заважують особливості її прояву в різних сферах психічної діяльності дитини [9; 11].

Слід зауважити, що У таких дітей виявляються значні порушення пам'яті: обмеження її обсягу, швидке забування інформації, труднощі в утриманні вербальних подразників. Особливо виражені порушення в вербальній пам'яті — це труднощі з довільним, опосередкованим запам'ятовуванням, слабка здатність запам'ятовувати окремі слова, фрази, цілісні тексти тощо [26]. Вербальна пам'ять має свої особливості: труднощі з добором слів, забування слів і утруднення у відтворенні їх структури значно обмежують можливості дитини щодо довільного висловлювання. Спостерігається зниження активності в процесі пригадування сюжету, послідовності подій, а також недостатня увага та спостережливість — діти, як правило, "ковзають" поглядом по картинці, не помічаючи важливих деталей. У таких дітей спостерігається специфіка у формуванні пам'яті та інших вищих психічних функцій [6, 9, 15].

Дослідження вищих кіркових функцій, вплив вербальних та зорових подразників на короткочасну пам'ять, вивчення основних параметрів довготривалої пам'яті у дітей з важкими порушеннями мовлення, засвідчують наявність у них порушення мнестичних процесів [9]. Наявність порушень пам'яті корелює з важкістю органічного психосиндрому, що поєднується з недостатністю цілеспрямованої діяльності. Вченим виявлено пряму залежність особливостей порушень вербальної пам'яті від рівня та характеру недорозвитку мовлення у дітей [15].

Дослідження стану слухомовної та зорової пам'яті у молодших школярів з дисграфією дозволили вченим прослідкувати порушення різних параметрів пам'яті, а також їхню якісну своєрідність та відмінність у хлопчиків та дівчаток [26]. Дослідники зосереджують увагу на необхідності комплексного

обстеження не лише мовленнєвих, а й інших психічних процесів, що визначають механізм письма та його порушення, з урахуванням нейропсихологічного підходу. Результати досліджень засвідчують необхідність та важливість диференційований підхід до методології та розробки змісту логопедичної роботи з школярами, які мають порушення письма.

Вивчення функціональної основи читання задля визначення готовності дітей 5-го року життя, які мають ЗНМ 2 рівня, до навчання читання засвідчило порушення у слухомовленнєвої і зорово-предметної пам'яті, а також відмінності у мовленнєвій і немовленнєвій структурі порушення у дітей.

У дітей із затримкою мовленнєвого розвитку під час дослідження процесу свідомого запам'ятовування проводили з допомогою методики «10 слів» О. Лурія, виявили певні особливості: діти повільніше орієнтуються в умові завдання та мають нижчі результати. Діти з моторною алалією після першого пояснення завдання на слух, чітко відтворюють лише довжину ряду слів (їх кількість), можуть повторювати одне й те саме кілька разів чи додати нові слова (парамнезія). Словесні парамнезії засвідчують специфічну для означеної категорії дітей внутрішню нестійкість мовленнєвої системи [18].

Дітям із дизартріями схильність до парамнезій не властива. Помилки при відтворення ряду слів такі діти, зазвичай, не помічають і не виправляють. Відстрочене відтворення спостерігається у всіх дітей. Слід зауважити, що лише через 10 хв вони відтворюють 5 слів, пізніше, ще 1-3 слова. Особливо складним для дітей із моторною алалією є відтворення слів з 10-ти запропонованих, які знаходяться посередині [22].

Структура порушень пам'яті також залежить від типу домінантності півкуль головного мозку. Так, зниження обсягу пам'яті пов'язане з дисфункцією лівої півкулі, а труднощі у відтворенні послідовності запропонованого матеріалу — з дисфункцією правої півкулі [22].

Дослідження особливостей розвитку дітей із ЗНМ показали, що у них значно знижена слухова пам'ять і ефективність запам'ятовування. Діти часто

забувають складні інструкції (наприклад, трьох- чи чотириступеневі), не пам'ятають окремі їх елементи та порушують послідовність виконання завдань. Більшість дітей не використовує мовленнєве спілкування для уточнення інструкцій [22].

Отож, дослідження вчених щодо розвитку дітей із мовленнєвими порушеннями дошкільного та молодшого шкільного віку, засвідчили, що прояв неповноцінності мовних систем у таких дітей, здебільшого, супроводжується порушеннями немовленнєвих процесів, серед яких важливе важливе місце посідає пам'ять [19].

Л. Виготський, довів, що пам'ять у ранньому дитячому віці є однією з центральних психічних функцій, від якої будуються залежати всі інші. Вчений зауважував велику ймовірність того, що порушення мнестичних процесів детермінує чи посилює порушення мовлення [26].

Висновки з розділу 1

Загальний недорозвиток мовлення характеризується як одна форма порушення мовлення в дітей віком, коли воно впливає на формування всіх компонентів системи мовлення (звукової змістової) за умови збереженого слуху та інтелекту.

Аналіз досліджень з порушеної проблеми засвідчив, що недорозвиток мовлення не є самостійною нозологічною одиницею у медичному розумінні. Це збірна група різних за механізмами, симптоматикою, структурою, важкістю, прогнозом порушень у мовленнєвому розвитку дітей.

Механізми недорозвитку мовлення у дітей засвідчують недостатню сформованість основних психофізіологічних передумов, когнітивних та інших механізмів мовлення, певну несформованість мовленнєвих здібностей тощо.

Мовленнєва діяльність – системний процес, який включає вербальні і невербальні компоненти у взаємодії, що визначається низкою чинників, першочергово видом і формою мовленнєвої, так і немовленнєвої діяльності, ситуацією мовленнєвої комунікації, характером практичних чи інтелектуальних завдань.

В умовах мовленнєвого дизонтогенезу своєрідності набуває розвиток ВПФ та емоційно-вольової сфери дитини. Спостерігається складний взаємовплив недостатності мовлення та когнітивних функцій.

Пам'ять – це пізнавальний психічний процес, зміст якого полягає у збереженні, зберіганні та відтворенні інформації, водночас, образів-уявлень, що становлять генетичний та набутий досвід людини. Пам'ять є однією з основних психічних функцій, які визначають розвиток як розумової, так і мовленнєвої діяльності. Порушення чи недорозвиток одного з компонентів означеної єдності здебільшого спричиняє розлад іншої.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СЛУХОМОЛЕННЄВОЇ ПАМ'ЯТІ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

2.1. Організація дослідження процесів слухомовленнєвої пам'яті у дітей дошкільного віку

Одним із актуальних завдань вивчення розвитку дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) є перевірка та вдосконалення методів діагностики і корекції означеного порушення з урахуванням системного підходу, який ґрунтується на сучасних уявленнях про генезис, будову та функціонування вищих психічних функцій (ВПФ) у дітей.

Важливість та необхідність цілеспрямованого вивчення стану мнестичних процесів задля пошуку ефективних шляхів та методів корекції мовленнєвих та немовленнєвих функцій у дошкільників із ЗНМ реалізує мету започаткованого дослідження.

Учені, які досліджують проблеми розвитку дітей з порушеннями мовлення (К.Лебединська, Р.Левіна, А.Лурія, І.Мартиненко, І. Марченко, М.Шеремет та ін.) зауважують на необхідності наступного:

1. Своєчасне та доцільне діагностичне обстеження стану ВПФ у дітей, використання системного підходу до вивчення психічного та мовленнєвого розвитку.
2. Якісне обстеження дітей з порушеннями у розвитку вимагає дослідження усієї психічної сфери та всіх форм діяльності дитини, а не окремих процесів.
3. Завершення обстеження описом важливих моментів механізму та причин труднощів, які допомагають визначити напрямки корекційної роботи, а не тільки описом виявлених труднощів, що виникають у дитини під час формування навичок та засвоєння знань і умінь. [45].

Лише за таких умов, зазначає М. Шеремет, забезпечується можливість розробки ефективної програми корекційного навчання, з урахуванням

мовленнєвого порушення, а також порушених та збережених інших ВПФ. Слід також вказати, що система та методи їх подолання будуть неоднаковими [45].

Обстеження означеної категорії дітей передбачає аналіз різних аспектів наявного у дитини порушення – психічного, психофізіологічного, клініко-фізіологічного, нейропсихологічного на основі синдромологічного підходу.

Методикою, яка забезпечує комплексну оцінку стану порушеної функції та компенсаторні можливості, визнано методику нейропсихологічного обстеження дітей О. Лурії та його однодумців, яку адаптовано для дітей дошкільного віку [18]. Методика базується на сучасних нейропсихологічних та загально психологічних концепціях формування, розвитку та розпаду ВПФ у дітей та дозволяє вивчити порушену функцію не ізольовано, а в її взаємозв'язку з іншими ВПФ [22, 40].

Пошук найефективніших шляхів подолання ЗНР у дошкільників вимагає конструювання діагностичних методик дослідження, які забезпечують системний аналіз структури порушення в означеній категорії дітей.

Задля реалізації мети щодо виявлення якісної характеристики мнестичних процесів у дошкільників із ЗНМ та розвитку у них слухомовленнєвої пам'яті в процесі дослідження вирішували низку завдань, а саме:

- сформувати діагностичний комплекс для вивчення мнестичних процесів у дітей із ЗНМ;
- визначити на основі теоретичних джерел критерії якісного аналізу результатів дослідження;
- провести корекційно-розвивальну роботу щодо розвитку слухомовленнєвої пам'яті у дітей ЕГ та КГ
- провести кількісно-якісний аналіз результатів.

З метою дослідження слухомовленнєвої пам'яті у дітей ми послуговувались діагностичною програмою, апробованою С.Чупахіною [43], яка передбачає збір та аналіз анамнестичних даних, логопедичне обстеження, а також порівняльне дослідження слухомовленнєвої пам'яті у різних категорій

дітей, яке ми провели після корекційно-розвивальної роботи з дітьми, що здійснювалась на етапі формувального експерименту.

Базою дослідження виступили ЗДО м. Чернівці. На підготовчому етапі до експерименту було залучено 16 дітей дошкільного віку, з них 8 дітей із ЗНМ, які відвідують старші групи різних ЗДО, що склали експериментальну групу (ЕГ). У мовленнєвому розвитку усіх дітей ЕГ вказано «ЗНМ, III рівень мовленнєвого розвитку». До складу контрольної групи (КГ) ми віднесли дітей такого ж віку із збереженим мовленнєвим розвитком – нормотиповий розвиток мовлення (НРМ).

Програма дослідження передбачала такі блоки:

- **1 блок.** Збір та аналіз анамнестичних даних
- **2 блок.** Дослідження мовленнєвих функцій дітей ЕГ.
- **3 блок** Корекційно-розвивальна робота з розвитку слухомовленнєвої пам'яті у дітей ЕГ та КГ.
- **4 блок.** Порівняльне дослідження слухомовленнєвої пам'яті у дітей ЕГ та КГ.

Зміст дослідження.

1 блок. Збір та аналіз анамнестичних даних, метою якого стала наявність обтяженості анамнезу у дітей ЕГ, проводили вивчаючи медичну, психологічну, педагогічну документації, бесіди з батьками дитини.

2. блок. Передбачав вивчення зв'язного мовлення у дітей, яке проводили за спеціально обраними методиками [9; 15]. У результаті дослідження встановили рівень розуміння змісту тексту, цілісність і зв'язність, використання мовленнєвих засобів, особливу увагу зосередили на розвитку словника. На прикінцевому етапі роботи ми здійснили аналіз результатів дослідження. Метою логопедичного обстеження стало виявлення рівня сформованості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку ЕГ та КГ.

Під час аналізу результатів дослідження враховували такі критерії:

- 1) цілісність тексту.

2) складність тексту.

3) використання мовленнєвих засобів.

Цілісність тексту: обсяг висловлювання (загальна кількість слів, кількість речень, середня довжина речення); послідовність викладу (відповідність логіці подій); достовірність (опис важливих подій, відсутність спотворень).

Зв'язність висловлювання: композиційна структура; наявність структурних елементів тексту (зачин, основна частина, висновок); лексико-граматичні засоби; методи взаємозв'язку: лексичний повтор дієслів і прислівників та відтворення їх у часі (на даний момент, потім, пізніше); чергування та заміна іменників.

Використання мовленнєвих засобів: лексичний склад (розподіл словника частинами рідної мови); особливості побудови синтаксичних конструкцій.

З урахуванням означених критеріїв було виділено чотири рівні успішності під час складання тексту [38].

На основі якісної характеристики кожного рівня визначали вміння, які їм відповідають:

I рівень – рівень достатнього вміння репродукувати в усному переказі текст повідомлення;

II рівень – рівень відносного вміння, репродукувати у висловлюванні текст повідомлення;

III рівень – рівень часткового вміння, репродукувати у переказі текст повідомлення;

IV рівень – рівень повного невміння репродукувати у переказі текст повідомлення.

Задля вивчення слухомовленнєвої пам'яті у дітей ЕГ та КГ, зокрема мнестичних процесів, ми використали діагностичний комплекс, який включає нейропсихологічні методики О.Лурія, модифіковані для роботи з дошкільниками: «Заучування 10 слів», «6 слів», «Дві групи по три слова»,

«Заучування фраз», «Запам'ятовування оповідання» [18]. В процесі роботи запропоновано критерії якісного аналізу результатів дослідження:

Критерії оцінки слухомовленнєвої пам'яті.

У результаті дослідження виділено критерії оцінювання МП дітей, кожен з яких включав низку показників, які відображають важливі параметри слухомовленнєвої пам'яті, її кількісні та якісні характеристики. Особливості мнестичних процесів у дітей діагностували та аналізували на основі трьох критеріїв: *обсяг пам'яті* – визначався обсягом безпосередньої пам'яті, обсягом короткочасної пам'яті, обсягом відстроченого відтворення, рівень яких обчислювали з урахуванням показників характерних для нормотипового розвитку; *динаміка запам'ятовування* визначалася швидкістю та обсягом максимально доступного для запам'ятовування словесного матеріалу, характером МП; *особливості психічної діяльності дітей*: мотивація (наскільки вмотивована дитина до діяльності, який її характер та стійкість); увага (стійка, нестійка, зосередженість); рівномірність, темп діяльності (рівномірний, сповільнений, дуже повільний); якісні показники діяльності (цілеспрямованість, імпульсивність, виснаженість) [22, 26].

Поряд з вищезначеними основними критеріями ми враховували й інші показники, що характеризують МП дітей ЕГ: точність запам'ятовування; стійкість до інтерференції; збереження порядку подій у відтворенні; стабільність регуляції та контролю містичної діяльності; спосіб запам'ятовування (механічний / елементи опосередкованості), а також такі *феномени* пам'яті, як: ретро- та проактивне гальмування; «ефект кінця ряду», «ефект початку ряду»; контамінації; персеверації; характер запам'ятовування; парафазії (літеральні, вербальні та їх характер); конфабуляції.

Параметри оцінки слухомовленнєвої пам'яті.

I. Обсяг безпосередньої пам'яті. Важливим параметром є кількість безпосередньо відтворених слів після першого переказу, тобто ті елементи, що потрапляють у короткочасну пам'ять (КП) без повторень (ротацій). Цей

показник характеризує індивідуальний обсяг пам'яті. Вказаний параметр пам'яті є важливим для оцінки ефективності сприймання та засвоєння навчального матеріалу на слух, а також для визначення рівня засвоєння інформації про навколишній світ і швидкості включення дитини в діяльність.

У сучасній науці прийнято вважати, що обсяг безпосередньої пам'яті можна оцінити за допомогою числа Міллера, яке визначається за формулою $V_i = (6 \pm 2)$, тобто вік дитини плюс/мінус 2 одиниці. Це означає, що для шестирічних дітей типова кількість одиниць словесного матеріалу для відтворення складає від 4 до 8. Однак для п'ятирічних дітей ця формула не є адекватною, і результати можуть відрізнятися.

II. Об'єм короткочасної пам'яті визначався кількістю відтворених слів у результаті заучування шляхом повторень.

III. Обсяг максимально доступного для запам'ятовування словесного матеріалу ($V_{\max}$) – показник можливості запам'ятати та розширити індивідуальний обсяг короткочасної пам'яті (КП), а зіставлення з обсягом відстроченого відтворення (V_v) через 25-30 хвилин характеризує здатність збільшення довгострокової пам'яті (ДП), тобто здатність утримати в ДП словесний матеріал, запропонований для запам'ятовування. У КП потрапляють останні 5-6 од. інформації. Вони також потрапляють у ДП, якщо немає інтерферуючого впливу наступною чи попередньою інформацією. Шляхом повторень, свідомих зусиль можна утримувати інформацію в КП більш тривалий період, що перевищує кілька десятків секунд (10-15; 20 с).

IV. Обсяг відстроченого відтворення, який визначався кількістю відтворених слів через 25-30 хвилин, характеризує обсяг довгострокової пам'яті. У порівнянні з кількістю слів, відтворених у КП, характеризує міцність зберігання слідів запам'ятовування. Запам'ятовування інформації є спеціальним чином внутрішньо організований процес передачі інформації з короткочасної в довготривалу пам'ять за допомогою простого повторення чи

глибокого занурення та перетворення, довільно або мимовільно. Ефективність такого мнестичного процесу індивідуальна і залежить від низки чинників [9].

Оцінюючи обсяг слухомовленнєвої пам'яті (обсяг безпосередньо відтворених слів шляхом заучування, а також під час відстроченого відтворення) дітей, у яких виявлено вербальні парафазії (сміслові, фонематичні) оцінювалися як нерезультативні. Відповіді дітей, що містили елізії, неправильне виголошення звуків у відтворюваних словах, проте не спотворювали їх змісту, що є проявом у них фонетичного недорозвитку, в оцінці обсягу відтворюваних слів оцінювалися як результативні.

Водночас під час оцінювання обсягу відтворюваних слів, результативним вважали вербальні парафазії, пов'язані із заміною слова-стимулу на більш «уживану» в словнику дитини форму (кіт-кішка); заміни на зменшувально-пестливу форму (зерно-зернятко), заміни на множину (зерно-зерна), а також певні аграматизми, що допускаються дітьми під час відтворення слів.

V. Швидкість заучування максимально доступного для запам'ятовування словесного матеріалу (V_{max}) шляхом багаторазового повторення ($n=1-5$) еталонних стимулів як одного з елементарних, доступних для дітей старшого дошкільного віку, способів заучування та збільшення обсягу короткочасної пам'яті для переведення їх у довготривалу пам'ять. Вважається, що для дітей 5-6-ти років доступним є запам'ятовування та відтворення 8 од. словесних стимулів [19].

VI. Динаміка заучування словесного матеріалу визначалася обсягом, безпосередньо відтворюваних слів після першого повторення і швидкістю запам'ятовування пропонованого словесного матеріалу в короткочасній пам'яті в процесі багаторазовому його повторенні ($n = 1-5$).

VII. Гальмівність слідів МД (мнестичної діяльності) як результат інтерферуючого впливу попередньої інформації на обсяг та точність запам'ятовування словесних висловлювань. Характеризується наявністю ретро- та проактивного гальмування, що проявляється у стійкому повторенні

слів, які є на початку чи у кінці речення, у контамінаціях (змішування) слів різних груп.

VIII. Точність запам'ятовування характеризується вибірковістю збереження слідів мнестичної діяльності (МД), семантичною стійкістю. Наявність парафазій (вербальних, літеральних), внесення (конфабуляція) за асоціаціями (випадковими, побічними, ситуативними) та їх характер, свідчили про порушення вибіркової, що знижує ефективність запам'ятовування дітьми словесного матеріалу.

Оцінювання точності відтворення проводили аналізуючи слова, які дитина відтворює. Результативними вважали такі відповіді дітей, які вони відтворювали правильно, окрім фонетичних помилок (пропуски, спотворення). Оцінювали як помилкові відповіді дітей такі, які пов'язано із замінами звуків (субституції), слів (різного роду парафазії, конфабуляції), що спотворюють зміст слова-стимулу, а також порушення звуконаповнюваності слова; персеверації слів тощо.

IX. Лінійна структура пам'яті є важливим параметром слухомовленнєвої пам'яті, визначається здатністю збереження порядку пропонованих для вивчення слів під час відтворення, характеризує суцесивні процеси. Вважається; що діти старшого дошкільного віку здатні відтворити у заданій послідовності 6 од. запропонованого матеріалу [19,].

X. Стабільність, регуляції та самоконтроль. Визначали кількості помилок в процесі заучування словесного матеріалу.

XI. Обсяг речення (кількість слів, що відтворюються у заданій лінійній послідовності). Пропонували доступні для запам'ятовування та відтворення моделі речень різної складності (4 моделі). Вчені стверджують, що дітям 5-6 річного віку доступне запам'ятовування та відтворення речень, які складаються з 11-14 слів для дівчат, та 11-13 (з 16 слів) для хлопчиків [19].

У процесі реалізації дослідження, зокрема під час вибору лексичного матеріалу для діагностики слухомовленнєвої пам'яті та аналізу результатів дотримувалися низки принципів:

- принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей;
- доступності: дітям пропонували прості для розуміння та відтворення, добре знайомі одно- та двоскладові слова, прості за звуко-складовою структурою;
- результативності: забезпечення умов для отримання нових знань, формування умінь і навичок, набуття мовленнєвої компетентності та комунікативного досвіду;
- принцип здійснення комплексного підходу: створення єдиного комунікативно-розвивального середовища, спрямованого на подолання мовленнєвих відхилень;
- принцип стимулювання: стимулювати бажання дітей проявляти комунікативну активність, сприяти розвитку їх емоційного комфорту;
- принцип єдності: об'єднання зусиль педагогічного персоналу, фахівців та батьків у корекційно -розвивальній роботі [9].

Під час дослідження слухомовленнєвої пам'яті використовували методики, які уможливили вивчення слухомовленнєвої пам'яті, її якісні та кількісні показники. Слід зауважити, що вибрані методики нейропсихологічного обстеження є багатофункціональними і варіативними. З урахуванням віку, контингенту обстежуваних осіб, конкретної мети та завдань процедура обстеження, зміст лексичного матеріалу та ін. може змінюватись.

Організація та проведення дослідження.

Започатковане дослідження розпочинали з вивчення та аналізу медичних та психолого-педагогічних висновків дітей експериментальної групи: неврологів, отоларингологів, окулістів, педіатрів, ортопедів та ін.; проводилося вивчення та аналіз карт логопедичного обстеження та висновків логопедів, аналіз висновків психологів тощо.

У процесі проведення бесід з логопедами, психологами, вихователями узагальнювали соціальний стан дітей ЕГ (умови проживання, виховання, про взаємини у ній).

Під час організації дослідження проведено анкетування батьків задля визначення того, як батьки оцінюють пам'ять своїх дітей (Додаток 1).

З метою вивчення процесів пам'яті у дітей проводилось обстеження, яке розпочинали зі спостереження за діяльністю дітей з метою виявлення особливостей їх емоційної, рухової сфер, характеру ставлення до доручень, зацікавленість під час занять.

Обстеження проводилось у спокійній, емоційно сприятливій обстановці і тривало, здебільшого, від 15 до 30 хвилин, залежно від індивідуальних особливостей дитини. Дослідження проводилось у спеціально облаштованому приміщенні за присутності логопеда, що дозволило забезпечити природне та знайоме дитині середовище. З урахуванням мети та завдань обстеження, у процесі дослідження використовувались підказки, які були зафіксовані.

Докладний аналіз анамнестичних даних, отриманих в ході вивчення медичної, психологічної та педагогічної документації, а також бесід з батьками, показав, що більшість дітей з ЗНМ (75%) мають обтяжений анамнез. Це переважно діти з перинатальними ураженнями головного мозку, що виникли під впливом різних несприятливих факторів у період внутрішньоутробного розвитку, під час пологів і в ранньому постнатальному періоді, а також діти з залишковими проявами органічного ураження центральної нервової системи (ЦНС). Результати обстеження дітей ЕГ засвідчили **неврологічні** висновки:

- перинатальне гіпоксично-геморагічне ураження ЦНС (8%);
- перинатальне гіпоксично-травматичне ураження ЦНС (16%);
- синдром внутрішньочерепної гіпертензії (26%).
- перинатальне ураження головного мозку різного генезу (внутрішньоутробні інфекції) (24%);
- перинатальне ураження, ускладнене соматичною патологією (часті ГРВІ, ГРЗ) (12%);
- патологія не виявлена (14%).

У більшості дітей ЕГ неврологи у висновках зазначали наявність «Синдрому, дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ)» (40%), «Синдрому рухової активності (СДА)» (25%). У деяких дітей описано різні супутні захворювання (опорно-рухові порушення: плоскостопість, вальгусні стопи; патологія зору, дизбактеріоз, часті застудні захворювання, серцева недостатність, загальна соматична ослабленість тощо) (35%).

Під час оцінювання соціального статусу було виявлено деякі негативні чинники, а саме: неповні сім'ї (80%); алкоголізм (10%); гіпоопіка у вихованні (10%) тощо.

Аналіз результатів логопедичного обстеження підтвердив висновки фахівців ІРЦ, що в усіх дітей ЕГ присутній загальний недорозвиток мовлення, виявлено III рівень мовленнєвого розвитку. Обстеження щодо зв'язного мовлення показали порушення цілісності, зв'язності переказу, порушення лексико-граматичного оформлення висловлювання.

В процесі роботи зафіксовано особливості програмування та структурування усного повідомлення під час переказу тексту дошкільниками із ЗНМ. Під час побудови речень виявлено низку недоліків, а саме:

- послуговування простими малопоширеними реченнями, що часто характеризуються примітивним змістом. Невміння повною мірою висловити думку одним реченням.
- труднощі у правильній синтаксичній будові речень: окремі діти пропускали члени речення, чи навпаки - розширювали речення, повторюючи слова, помічались часті порушення порядку слів у реченні.

У процесі дослідження можемо виділити загальні особливості укладання та структурування змісту повідомлень:

- порушення цілісності та зв'язності текстів;
- використання обмежених засобів міжфразового зв'язку;
- труднощі у виділенні основної думки тексту і/чи теми;
- проблеми у пошуку необхідної лексичної одиниці;
- значне звуження обсягу тексту.

Усі діти припускалися помилок щодо повноти, послідовності, правильності викладу думок, тобто порушували основні закономірності побудови тексту, а також його зв'язність та цілісність.

Розглянемо ґрунтовніше результати обстеження зв'язного мовлення дітей.

До першого рівня віднесли результати роботи з переказування 48% дітей ЕГ, які не змогли переказати текст після сприймання його на слух. Основний зміст діти не розуміли, відтак пропускали його під час переказування. У переказах викладали окремі фрагменти, речення були структурно неповні, аграматичні, слабо пов'язані між собою як у змістовому, так і в синтаксичному розумінні. Об'єм тексту надзвичайно скорочений. Впродовж усієї роботи діти не проявляли інтересу. Переказати текст в означеної групи дітей не вийшло, монологи замінилися діалогом з логопедом. Водночас ідея оповідання залишилася недоступною розумінню цих дітей, незважаючи на допомогу дорослого.

Отож, можемо узагальнити, що діти з ЗНМ, здебільшого, мають труднощі у розумінні основної думки тексту на відміну від дітей з нормотиповим мовленнєвим розвитком. Оскільки задля усвідомлення про що йдеться, важливими стають уміння аналізу і синтезу, розвиток довільної уваги і опуски, пам'яті, відтак у дітей із ЗНМ означені процеси мислення порушено, що потребує певного корекційного впливу.

До другого рівня віднесли перекази 34% дітей ЕГ та 12% дітей КГ. Діти частково передають зміст прослуханого тексту, водночас цілісність текстового повідомлення порушується. Зміст тексту малозрозумілий, виникають прогалини у змісті. Скорочення важливих для розкриття змісту подій призводить до виникнення ускладнень у продовженні думки. Спостерігаються пропуски дієслів, лексичні заміни тощо. Основним показником порушення зв'язності тексту стає структурна неповнота речень, пропуски слів, значущих задля забезпечення змістовності. Частина речень залишається неповною, комунікативно слабкою. В окремих випадках речення набувають аморфного

характеру, зустрічаються повтори слів, лексичні заміни, що відображає труднощі в трансформації змісту за допомогою засобів мовлення.

Отож, порушення цілісності супроводжується порушенням зв'язності. Обсяг тексту частіше звужений, однак спостерігались випадки розширення обсягу за рахунок повторів.

До третього рівня віднесли перекази 18% дітей ЕГ та 68% дітей КГ, у яких виявлено сформованість зв'язкового висловлювання на достатньому рівні з урахуванням вікових можливостей кожної дитини. Словник достатній для оформлення тексту, однак не повною мірою відображає усю складність предметно-змістових зв'язків. Зустрічалися аграматичні конструкції: порушення порядку слів, пропуски чи надмірна кількість членів речень. Виникали проблеми у пошуку потрібних слів, водночас діти вдавалися до самокорекції.

Можемо узагальнити, що діти означеної вікової групи не можуть глибоко розкрити зміст розповіді. Допомога дорослого полегшувала процес формування схеми висловлювання. Вміння дітей, повідомлення яких віднесені до третього рівня, можна розглядати як сформовані.

До четвертого рівня віднесли перекази лише дітей КГ (20 %), тексти яких були близькі до оригіналу, відрізнялися зв'язністю і цілісністю, обсяг зберігався. Проведені лексичні заміни відповідали змісту, речення синтаксично правильно оформлені.

Результати обстеження сформованості умінь дітей ЕГ та КГ переказувати текст представлено у таблиці 2. 1.

Таблиця 2.1

Розподіл результатів за рівнями сформованості умінь дітей ЕГ та КГ
переказувати текст (у %)

Група	1 рівень	2 рівень	3 рівень	4 рівень
ЕГ	48%	34%	18%	0%
КГ	0%	12%	68%	20%

З урахуванням виявлених особливостей розвитку у дітей із ЗНМ зв'язного мовлення, можемо зробити висновок про необхідність цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи з метою розвитку умінь будувати розгорнуті висловлювання у дітей ЕГ.

У процесі аналізу результатів дослідження слухової пам'яті отримали дані щодо особливості запам'ятовування та відтворення словесного матеріалу дітьми ЕГ та КГ.

Результати дослідження за методикою **«Запам'ятай 10 слів»**.

Обсяг пам'яті.

Діти ЕГ продемонстрували неоднорідні результати щодо обсягу безпосередньо відтворених слів після первинного вивчення, значення коливалися від 1-3 слів (38% дітей), 4-5 слів (36% дітей) до 6 слів – (у 26% дітей), що в середньому склало 4 одиниці. Діти КГ продемонстрували одноріднішу картину і в середньому відтворювали з першої спроби 6 і більше одиниць словесного матеріалу (див. таблицю 2.2.)

Критерії оцінювання показника обсягу пам'яті розроблялися з урахуванням педагогічних, психологічних та нейропсихологічних досліджень нормативних даних для дітей старшого дошкільного віку: високий – 8 і більше одиниць; вище середнього – 6-7 одиниць; середній – 4-5 одиниці; низький рівень – 1-3 одиниці.

Порівнюючи означені результати, можна стверджувати про розбіжності середнього показника обсягу відтворення слів дітьми ЕГ і КГ. Результати відповідають середній нормі для дітей старшого дошкільного віку 4-5 одиниць [8]. Отож отриманий результат не є показовим, а інтерес становлять його індивідуальні значення у дітей ЕГ .

Більшість дітей ЕГ (74%) продемонстрували середні та низькі значення. Слід зауважити, що діти ЕГ не досягли високого рівня, водночас діти КГ (88%) показники яких виявилися вищими за середні і більше – 8 слів (12% дітей). Саме ці діти продемонстрували найбільшу ефективність мнестичних процесів.

Таблиця 2.2

Результати запам'ятовування та відтворення словесного матеріалу
дітей ЕГ та КГ (у %)

Групи	Рівні			
	Високий 8 і більше слів	Вище середнього 6-7 слів	Середній 4-5 слів	Низький 1-3 слова
ЕГ	0%	26%	36%	38%
КГ	12%	88%	0%	0%

Отримані результати щодо мнестичних процесів є важливим, оскільки дозволяють сформувати уявлення про обсяг пам'яті, про можливості запам'ятовувати та відтворювати матеріал, який пропонується для сприймання на слух з першого разу (без повторення).

Пропонований параметр також є показником швидкості включення дитини до діяльності. Можна стверджувати, що обсяг пам'яті та швидкість включення у діяльність у дітей ЕГ, у порівнянні з дітьми КГ загалом знижено. Отож, обсяг пам'яті у дітей ЕГ відповідає середньому рівню, а у дітей КГ – вище за середній.

Узагальнені результати застосування методик «6 слів», «Дві групи по три слова», «Повторення речень», які проводились з дітьми контрольної та експериментальної групи згідно до вимог їх організації та критеріїв оцінювання (див. Додаток Б) представлені у таблицях 2.3. та 2.4.

Таблиця 2.3

Результати дослідження слухомовленнєвої пам'яті у дітей ЕГ (за О. Лурією) (у %)

Критерії	«Запам'ятовування 6 слів»	«Запам'ятовування двох груп слів»	«Повторення речень»
5 балів	0	0	0
4 бали	0	0	0
3 бали	18	16	14
2 бали	38	32	26
1 бал	20	24	28
0 балів	24	28	32

Таблиця 2.4.

Результати дослідження слухомовленнєвої пам'яті у дітей КГ (за О. Лурією) (у %)

Критерії	«Запам'ятовування 6 слів»	«Запам'ятовування двох груп слів»	«Повторення речень»
5 балів	12	14	10
4 бали	56	58	50
3 бали	24	18	28
2 бали	8	10	12
1 бал	0	0	0
0 балів	0	0	0

Задля вирішення завдань дослідження важливо розкрити індивідуальні особливості запам'ятовування і відтворення словесного матеріалу задля розуміння ефективності процесів пам'яті у дітей з недорозвитком мовлення.

Обсяг короткострокової пам'яті, водночас оперативної, важливий і необхідний для вирішення навчальних завдань, у дітей ЕГ виявився нижчим, аніж у дітей КГ .

Важливим для розвитку процесів пам'яті є динаміка запам'ятовування, яка характеризується швидкістю та обсягом запам'ятовування та відтворення слів, загалом у дітей із ЗНМ вона знижена та має виражені відмінності.

2.2. Корекційно – розвивальна програма розвитку слухомовленнєвої пам'яті у дітей із ЗНМ

Завданням формувального етапу дослідження було впровадження в освітній процес дітей ЕГ та КГ корекційно-розвивальної роботи з розвитку слухомовленнєвої пам'яті у дітей, що й передбачав третій **блок** програми нашого дослідження; узагальнити отримані результати та зробити висновки, щодо ефективності запропонованої корекційно-розвивальної роботи в розвитку мнемістичних процесів пам'яті старших дошкільників з мовленнєвими порушеннями.

З метою формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності у дітей із загальним недорозвитком мовлення Ю. Рібцун пропонує введення педагогічних умов, які передбачають впровадження концептуально нових підходів до формування змісту корекційного навчання і виховання [9, 23].

Для здійснення компенсаційної роботи із дітьми III групи передбачено такі напрямки корекції мнемістичних процесів:

- розвиток і корекція модальної пам'яті (зорової, слухової, нюхової, смакової та тактильної);
- розвиток і корекція кінестетичної пам'яті;
- розвиток асоціативної пам'яті;
- розвиток і корекція вербальної пам'яті [9].

Зміст дошкільної освіти сьогодні реалізується через різноманітні освітні програми та навчально-методичні матеріали. У процесі організації навчання в закладах дошкільної освіти України використовуються програми різних типів, зокрема:

- інтегровані програми розвитку, навчання і виховання, які охоплюють всі ключові аспекти розвитку дитини: фізичний, психічний, соціальний і

духовний («Я у Світі» (2020 р.), «Впевнений старт» (2018 р.), «Дитина» (2020 р.)).

– парціальні програми («Мовленнєвий компонент дошкільної освіти» (2019 р), «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення» (Трофименко Л.І.), «Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико фонематичним недорозвитком мовлення» (Рібцун Ю.В.)).

Аналізуючи досліджувану проблему, зауважуємо, що у програмі розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» [21] на особливу увагу заслуговує розділ «Мовленнєвий розв'язок», який орієнтований на формування мовленнєво-комунікативної компетентності та підготовку старших дошкільників до навчання в школі. Структура програми та її розділи відповідають психологічним особливостям старшого дошкільного віку, визначає орієнтири для змісту освітньої роботи з дітьми та спрямовує педагогів і батьків на розвиток особистості дітей за основними напрямками.

Зміст освітньої лінії «Мовлення дитини» комплексної програми «Я у світі» включає: вправи на формулювання запитань, порівняння, розповідання, стимулювання мовленнєвого спілкування, ведення усного щоденника; проведення оглядових екскурсій, дидактичні ігри, перехід від казки до розповіді, складання казок, визначення в художніх творах понять добра і зла, серіація картинок за емоційним настроєм тощо [16].

Парціальна програма «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти» (автор А. Богуш) розроблена відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти. Програма детально висвітлює художньо-мовленнєву діяльність та різноманітні види компетенцій (художньо-мовленнєва, когнітивно-мовленнєва, виразно-емоційна, поетично-емоційна, оцінно-етична, театральна-ігрова), а також методи та прийоми роботи з художньою літературою. Окрім того, розкриваються основні поняття: лексична, фонетична, граматична, діалогічна та комунікативна компетенції старших дошкільників. У додатках до програми подано орієнтовний словник-мінімум,

що відповідає вимогам Базового компонента дошкільної освіти за освітніми лініями. [20].

Теоретичний аналіз наукових досліджень, комплексних та парціальних програм для освітніх закладів дав можливість застосувати на етапі формувального експерименту методику корекційного навчання з формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності і розвитку мнестичних процесів у дітей із ЗНМ, розроблену Ю. Рібцун відповідно до освітніх ліній програми «Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років» [9].

Так, для дошкільників були підібрані підгрупові та фронтальні ігрові заняття: для дітей із ЗНМ, які складають експериментальну групу, корекційно-розвивальна діяльність здійснювалась відповідно до вищезазначеної методики, автором якої є Ю.Рібцун, поданої у таблиці 2.5.

Ігрові заняття для дітей контрольної групи з нормотиповим розвитком проводились відповідно до завдань та змісту програми «Дитина» згідно освітнього процесу у ЗДО.

Наведемо приклади таких занять. Для старших дошкільників із ЗНМ було сплановано ігрове заняття, де за мету було обрано: збагачення активного номінативного та предикативного словника дітей; активізація знань про різноманітність рухів (артикуляційні, рухи тіла, пальчикові, мімічні); формування на практичному рівні навичок рухового копіювання образів тварин, птахів, людей, предметів; розвиток рухової пам'яті.

Тема заняття: *«"Ми — маленькі актори: відтворюємо рухи тварин, птахів і людей!"* (Додаток В).

Таблиця 2.5.

**Корекційно-розвивальна робота для
дітей із порушенням мовленнєвого розвитку та особливостями
мнестичних процесів (за Ю.Рібцун)**

Група	Мета корекційно- розвивальної роботи	Освітня лінія програми «Дитина»
Діагностико – превентивний етап		

Розвиток і компенсація модальної пам'яті (зорової , слухової , нюхової ,смакової , тактильної)	Збагачення та уточнення уявлень дітей про складові будови рослин , тварин ,іграшок . Вправління в узгодженні слів у реченнях за числами, відмінками і родами. Автоматизація поставлених звуків у словосполученнях. Визначення рівня сформованості пам'яті дітей різної модальності. Вироблення навичок прогнозування на морфологічному рівні. Виховання ціннісного ставлення до навколишнього середовища.	Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Мовлення дитини. Дитина в соціумі. Гра дитини. Віконечко у природу . Дитина у світі культури.
Методичне забезпечення		Очікувані показники розвитку
Діагностико – превентивний етап		
Ігри-заняття, бесіди за тематичним плануванням. <i>Дидактичні ігри:</i> "Чого не стало?", "Що змінилося?", "Склади з частин ціле", "Магазин". <i>Розвивальні ігри вправи:</i> та "Впізнай рослину за листочком", "Чий вуха?", "Хто більше запам'ятає?", "Що лежить у торбинці?", "Опиши друга". <i>Ігри на розвиток морфологічного прогнозування:</i> "Впізнай слово", "Один - багато". <i>Ейдетичні ігри:</i> "Що побачив комарик?", "Про що нагадав цей малюнок?". Спостереження за кімнатними рослинами в куточку природи. Гра-драматизація "Міська і сільська мишки".	Впізнає предмети за зоровими, слуховими, нюховими, тактильними підказками. Орієнтується в будові рослин, тварин, іграшок, помічає і називає, чого не стало. Має навички цілісного бачення предмета, складає ціле з частин. Описує однолітка, пригадуючи та називаючи риси обличчя, характеру, особливості поведінки, обґрунтовує особисте ставлення до нього. Може пригадати певну подію за асоціативним символом , зв'язно розповідає про неї.	
Група	Мета корекційно- розвивальної роботи	Освітня лінія програми «Дитина»
Діагностико – превентивний етап		
Розвиток і компенсація кінестетичної пам'яті	Збагачення активного номінативного та предикативного словника дітей. Активізація знань про різноманітність рухів (артикуляційні, рухи тіла, пальчикові, мімічні). Формування на практичному рівні навичок рухового копіювання образів тварин, птахів, людей, предметів. Розвиток рухової пам'яті. Вироблення навичок охайності, точності під час виконання роботи в куточку природи. Виховання уважності.	Дитина в сенсорно-пізнавальному середовищі . Мовлення дитини. Дитина в соціумі. Гра дитини. Дитина у світі культури.

Методичне забезпечення		Очікувані показники розвитку	
Діагностико – превентивний етап			
Ігри-заняття, бесіди за тематичним плануванням. <i>Дидактичні ігри:</i> "Виклади зображення за зразком", "Мишки і сир", "У світі тварин", "Запам'ятай і знайди". <i>Розвивальні ігри та вправи:</i> "Що трапилося?", "Покажи предмет рухами", "Ми - меблі". <i>Пальчиковий театр:</i> "Півник і двоє мишенят". <i>Рухливі ігри:</i> "Гаражі і машини", "Заборонений рух". <i>Народні ігри:</i> "Третій зайвий", "Вовк у рові". Спостереження за роботою двірника, робітників на території ЗДО. Самостійна трудова діяльність: пікірування розсади в пластикові ємкості.		Згадує і передає в русі характерні особливості тварин, птахів, людей, предметів. Має навички самоконтролю власних рухових реакцій. Відтворює алгоритм вимови свистячих, шиплячих і сонорних звуків. Зв'язно розповідає про отримані враження від прогулянок, спостережень, ігор.	
Група	Мета корекційно- розвивальної роботи		Освітня лінія програми «Дитина»
Діагностико – превентивний етап			
Розвиток асоціативної пам'яті	Вивчення рівня сформованості у дітей асоціативних уявлень. Уточнення смислових зав'язків між словами в реченні. Розвиток образної пам'яті дітей ,уваги ,асоціативного мислення. Диференціація опозиційних звуків під час вимови чистомовок. Виховання інтересу до пізнавальної діяльності.		Дитина в сенсорно - пізнавальному просторі . Мовлення дитини. Дитина в соціумі . Гра дитини. Віконечко у природу . Дитина у світі культури.
Методичне забезпечення		Очікувані показники розвитку	
Діагностико – превентивний етап			
Ігри-заняття, бесіди за тематичним плануванням. <i>Дидактичні ігри:</i> "Що до чого підходить?", "Асоціації", "Художник", "Хто більше запам'ятав?". <i>Розвивальні ігри та вправи:</i> "Снігова куля", "Піктограми", "Яким буває?", "Перетворення". <i>Ейдети́чні ігри:</i> з художніми листівками, фотографіями. <i>Самостійна художня діяльність:</i> "Мій настрій сьогодні" (з покидькових матеріалів). Гра на розвиток синтаксичного прогнозування "Щедрий урожай слів".		Дитина має навички образного сприйняття, співвідносить певний предмет, звук, запах, тактильне відчуття з конкретною подією, ситуацією. Розповідає про це, аргументує свій вибір. Запам'ятовує і відтворює більший обсяг інформації (словесної, чуттєвої, рухової і т. д.). Прогнозовано закінчує запропоновані речення словами відповідно до теми.Позитивно налаштована на пізнавальну діяльність, отримує від неї задоволення.	
Група	Мета корекційно- розвивальної роботи		Освітня лінія програми «Дитина»

Діагностико – превентивний етап		
Розвиток і компенсація вербальної пам'яті	Розширення уявлень про навколишній світ. Вправляння у складанні простих поширених і складносурядних речень. Вироблення навичок самоконтролю власного мовлення, усунення вад аграматизму. Розвиток словесно- логічної пам'яті дітей, зв'язного мовлення. Розвиток зорового, слухового сприймання, уваги, мисленнєвих операцій аналізу і синтезу, порівняння, навичок просторового орієнтування. Виховання бажання спілкуватися з тими, хто оточує.	Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Мовлення дитини. Дитина в соціумі. Гра дитини. Віконечко у природу . Дитина у світі культури.
Методичне забезпечення		Очікувані показники розвитку
Діагностико – превентивний етап		
Ігри-заняття, бесіди за тематичним плануванням. <i>Дидактичні ігри:</i> "Назви одним словом", "Будиночок для звуків", "Запам'ятай слова по порядку", "Логопедичне лото". <i>Розвивальні ігри та вправи :</i> "Історії-домовлянки", "Хто більше назве?", "У кого більше аргументів?", "Хто ким буде?" <i>Ігри на розвиток синтаксичного прогнозування:</i> "Виклади розповідь із картинок", "Слова- пустуни". Слухання і переказ творів художньої літератури (згідно з програмою). Моделювання та аналіз комунікативних ситуацій: "Я загубився в місті". Гра-драматизація "Лисичка Журавель". Театр із шухляди: "Пригоди гусені і яблука".	Розглядає ілюстрації, складає прості поширені і складносурядні речення за їхнім змістом. Має навички узагальнення груп предметів, називає їх узагальнюючим словом. Диференціює звуки на слух, визначає їхній порядок у слові. Складає невелику зв'язну розповідь на запропоновану тему, чує і виправляє власні помилки звуковимови та аграматизми. Любить слухати казки і невеликі повчальні оповідання, розуміє їхній прихований зміст, переказує близько до тексту. Проявляє творчі навички в процесі ігор-драматизацій, бере посильну участь у виготовленні атрибутів до них.	
Група	Мета корекційно- розвивальної роботи	Освітня лінія програми «Дитина»
Комунікативно – діяльнісний етап		
Розвиток і компенсація модальної пам'яті (зорової, слухової, нюхової, смакової тактильної)	Збагачення атрибутивного і предикативного словника дітей. Вправляння у словозміні, словотворенні. Формування навичок опису предмета з пам'яті. Розвиток зорового, слухового сприймання, пам'яті, уваги, мисленнєвих операцій аналізу та синтезу, ймовірного прогнозування. Виховання вміння бачити цікаве навколо себе.	Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Мовлення дитини. Дитина в соціумі. Гра дитини. Віконечко у при роду. Дитина у світі культури.

Методичне забезпечення		Очікувані показники розвитку	
Комунікативно – діяльнісний етап			
Ігри -заняття, бесіди за тематичним плануванням. <i>Дидактичні ігри:</i> "Картинка", "10 відмінностей", "Запам'ятай зоопарк", "Портрет", "Опис", "Спробуй повторити", "Уява", "Малюнок із пам'яті", "Знайди схоже", "Четвертий зайвий". <i>Розвивальні ігри та вправи:</i> "Хто загубився?", "Будиночок", "Пазли". <i>Ігри на розвиток синтаксичного прогнозування:</i> "Щедрий урожай слів". <i>Ейдетичні ігри:</i> "Побачив, почув запам'ятай!", "Піктограми". <i>Моделювання та аналіз комунікативних ситуацій:</i> "Голодні пташки заглядають у вікно". Спостереження за птахами на території ЗДО. Сюжетно-рольова гра "Ярмарок".		Порівнює предметні і сюжетні зображення, знаходить відмінності, аргументує свій вибір. Добирає слова на означення просторового розміщення (справа, зліва, нижче, вище, посередині, у лівому кутку). Уявляє предмет і описує його з пам'яті спочатку за допомогою навідних запитань педагога, а пізніше - самостійно. Має навички роботи з нескладними піктограмами, з допомогою педагога придумує свої. Зацікавлено ставиться до пропозиції рекламувати (з допомогою дорослого) певний продукт на ярмарку.	
Група	Мета корекційно- розвивальної роботи		Освітня лінія програми «Дитина»
Комунікативно – діяльнісний етап			
Розвиток і компенсація кінестетичної пам'яті	Вироблення навичок коментування процесу предметно-практичної діяльності. Збагачення активного словника порівняннями, епітетами, синонімами, антонімами. Вправлення в узгодженні слів за родами, числами і відмінками, удосконалення навичок самоконтролю власного мовлення. Розвиток зорового і слухового сприймання, пам'яті, уваги, мисленнєвих процесів.		Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі. Мовлення дитини. Дитина в соціумі. Гра дитини. Віконечко у природу. Дитина у світі культури.
Методичне забезпечення		Очікувані показники розвитку	
Комунікативно – діяльнісний етап			
Ігри-заняття, бесіди за тематичним плануванням. <i>Дидактичні ігри:</i> "Танцювальний гурток", "Запам'ятай і намалюй", "Виконай дії в певному порядку", <i>Розвивальні ігри та вправи:</i> "Переплутанки", з паличками Кюїзенера. Музично-ритмічна вправа "Рухи з пам'яті". <i>Самостійна художня діяльність:</i> "Барвисте плаття осені" (коментована діяльність). <i>Рухливі ігри:</i> "Влуч у кільце", "Обійди пірамідки".		Коментує процес предметно-практичної діяльності, використовуючи слова різних частин мови. Дотримується послідовності виконання дій, розуміє доцільність цього. Диференціює палички Кюїзенера за основними параметрами, будує з них різні фігури спочатку за зразком, пізніше самостійно відтворює знайомі зображення, придумує власні.	

Театр пантоміми: "Онуки приїхали до бабусі в село".		
Група	Мета корекційно- розвивальної роботи	Освітня лінія програми «Дитина»
Комунікативно – діяльнісний етап		
Розвиток асоціативної пам'яті	Формування вмінь ставити запитання за змістом сюжетної картинки. Удосконалення навичок встановлення асоціативних зв'язків між словами. Збагачення активного словника омонімами, паронімами. Автоматизація поставлених звуків у реченнях. Розвиток творчого мислення, асоціативної уяви, комунікативних навичок. Виховання комунікативної культури.	Дитина в сенсорно - пізнавальному просторі. Мовлення дитини. Дитина в соціумі. Гра дитини. Віконечко у при роду. Дитина у світі культури.
Методичне забезпечення		Очікувані показники розвитку
Комунікативно – діяльнісний етап		
Ігри-заняття, бесіди за тематичним плануванням. <i>Дидактичні ігри:</i> "Що це?", "Диво-звірі", "Хто в мішку?". <i>Розвивальні ігри та вправи:</i> "Намалюй слово", "Будуємо ланцюжок", "Впізнай мене", "Ягоди, овочі, фрукти". Гра на розвиток синтаксичного прогнозування "Кольорові слова". <i>Ейдетичні ігри:</i> "Фотоапарат". "Подарунки". <i>Моделювання та аналіз комунікативних ситуацій:</i> "Поясни значення слова прибульцю". <i>Конструктивно-будівельні ігри:</i> "Зореліт", "Черв'яко шукач". <i>Піскотерапія:</i> "Намалюй вчорашній день".		Розглядає сюжетну картинку, розуміє логічні зв'язки між її елементами, ставить уточнюючі та пізнавальні запитання за її змістом. З опорою на наочність розрізняє слова-омоніми, слова-пароніми. Диференціює в мовленні свистячі, шиплячі, сонорні звуки. Встановлює асоціативні зв'язки між словами (м'яч- нога, поле, свисток, діти, вулиця). Згадує подробиці минулого дня, пов'язує їх у логічну зв'язку розповідь.
Група	Мета корекційно- розвивальної роботи	Освітня лінія програми «Дитина»
Комунікативно – діяльнісний етап		
Розвиток і компенсація вербальної пам'яті	Навчання дітей придумувати цікаве продовження запропонованих історій. Удосконалення навичок логічного поєднання слів у фрази. Формування навичок орієнтування в часі, порах року. Розвиток сприймання, уваги, пам'яті, операцій аналізу і синтезу, причинно-наслідкових зв'язків.	Дитина в сенсорно - пізнавальному просторі. Мовлення дитини. Дитина в соціумі. Гра дитини. Віконечко у при роду.

	Виховання товариськості між дітьми.		Дитина у світі культури.
Методичне забезпечення		Очікувані показники розвитку	
Комунікативно – діяльнісний етап			
Ігри-заняття, бесіди за тематичним плануванням. <i>Дидактичні ігри:</i> "Повтори навпаки", "Знайди 10 відмінностей", "Було, є, буде", "Квіткове місто". <i>Розвивальні ігри та вправи:</i> "Фразовий конструктор", "Знайди малюнки з однаковою назвою", "Я знаю 10 назв...". Слухання і переказ творів художньої літератури (згідно з програмою). <i>Моделювання та аналіз комунікативних ситуацій:</i> "Вибір подарунка другові на день народження". Гра на розвиток синтаксичного прогнозування "Придумай закінчення історії". <i>Рухливі ігри:</i> "Сонечко", "Два морози". Тіньовий театр: "Зайчикова хатка". <i>Самостійна художня діяльність:</i> "Квіти" (з природного матеріалу)		Поєднує запропоновані слова в логічні фрази, узгоджуючи їх між собою в числах, родах і відмінках. Уміє фантазувати, за допомогою дорослого продумує та озвучує різні варіанти закінчення запропонованої історії. Орієнтується в часі, правильно вживає відповідні прислівники (вчора, сьогодні, завтра). Має друзів, із задоволенням обирає їм подарунок на день народження, аргументуючи вибір.	
Група	Мета корекційно-розвивальної роботи		Освітня лінія програми «Дитина»
Комунікативно - аналітичний етап			
Розвиток і компенсація модальної пам'яті (зорової, слухової, нюхової, смакової, тактильної)	Проведення порівняльного аналізу впливу ігрових і комунікативних ситуацій на розвиток пам'яті. Удосконалення навичок складання зв'язних розповідей з опорою на схему. Розвиток зорового і слухового сприймання, пам'яті, уваги, мисленнєвих процесів. Виховання бажання спілкуватися.		Дитина в сенсорно - пізнавальному просторі . Мовлення дитини. Дитина в соціумі. Гра дитина. Віконечко у природу. Дитина у світі культури.
Методичне забезпечення		Очікувані показники розвитку	
Комунікативно – аналітичний етап			
Ігри-заняття, бесіди за тематичним плануванням. <i>Дидактичні ігри:</i> "Побудуй малюнок із фігур", "Що зникло?". <i>Ейдетичні ігри:</i> "Асоціації", "Червоне - чорне". <i>Складання зв'язних розповідей:</i> "Розкажи, що ти знаєш про предмет", "Діалоги-жарти". Гра на розвиток синтаксичного прогнозування "Виклади послідовно картинки, склади з ними розповідь".		Розповідає про предмет ,враховуючи всі модальні аспекти його характеристики(колір, розмір, величина , запах , смак , призначення). Вживання слова різних частин мови ,порівняння.	

Моделювання та аналіз комунікативних ситуацій: "Мій зоровий кошик за день". Сюжетно-рольова гра "Ательє". Спостереження за роботою швачки, праці в ЗДО.		Викладає чотири картинки в логічну послідовність, складає за їхнім змістом зв'язну розповідь. Вчиться аналізувати прожитий день, виділяти в ньому головні події. Прагнення до спілкування з однолітками, дорослими.
Група	Мета корекційно-розвивальної роботи	Освітня лінія програми «Дитина»
Комунікативно - аналітичний етап		
Розвиток компенсація-кінестетичної пам'яті	Активізація в пам'яті дитини алгоритму виконання щоденних дій, розуміння їхніх причинно-наслідкових зв'язків. Збагачення словника прислівниками, займенниками. Удосконалення точних диференційованих рухів у процесі маніпуляцій з ляльками. Розвиток зорового і слухового сприймання, зорової та рухової пам'яті, уваги, мисленнєвих процесів, ймовірного прогнозування. Виховання бережливого ставлення до природи.	Дитина в сенсорно - пізнавальному просторі . Мовлення дитини. Дитина в соціумі. Гра дитина. Віконечко у природу. Дитина у світі культури.
Методичне забезпечення		Очікувані показники розвитку
Комунікативно – аналітичний етап		
Ігри-заняття, бесіди за тематичним плануванням. Дидактичні ігри: "Ланцюжок дій", "Згадай і намалюй", "Що зайве в цій вправі?", "Виправ однолітка". Розвивальні ігри та вправи: "Виконай доручення", "Згадай і покажи", "Як я одягаюсь". Ляльковий театр: "Стара казка на новий лад". Сюжетно-рольові ігри: "Ляльковод", "Мамині помічники". Ігри на розвиток рухового прогнозування: "Що було потім?", "Що було спочатку?". Рухливі ігри: "Що робили, ми не скажемо, що робили, ми покажемо", "Третій зайвий". Екскурсія повторна до міського парку з метою спостереження за сезонними змінами у природі.		Пригадує, аналізує свої рухи під час, минулої екскурсії до міського парку, порівнює їх із сьогоденними, розуміє сезонні причини їхньої відмінності. Описує послідовність виконання добре знайомих дій, використовуючи займенники, дієслова, прислівники, прикметники (за потреби використовує опорні схеми).
Група	Мета корекційно-розвивальної роботи	Освітня лінія програми «Дитина»
Комунікативно - аналітичний етап		
Розвиток асоціативної пам'яті	Формування навичок наочного моделювання запропонованої казки або невеликого оповідання. Вправляння в переказі тексту з опорою на мнемододатки. Збагачення словника образними висловами. Автоматизація і диференціація поставлених звуків.	Дитина в сенсорно -пізнавальному просторі . Мовлення дитини. Дитина в соціумі. Гра дитина.

	Розвиток навичок граматичного узгодження слів у реченні. Розвиток творчого мислення, асоціативної уяви, комунікативних навичок. Виховання комунікативної культури спілкування.	Віконечко у природу. Дитина у світі культури.
Методичне забезпечення		Очікувані показники розвитку
Комунікативно – аналітичний етап		
Ігри-заняття, бесіди за тематичним плануванням. <i>Дидактичні ігри:</i> "Назвися!", "Стільці", "Число". <i>Розвивальні ігри та вправи:</i> "Складемо і прочитаємо мнемо- таблицю", "Клубок казок", "Дивні позначки", "Добери асоціативну пару". Гра на формування синтаксичного прогнозування "Жили собі...". Слухання та переказ творів художньої літератури (згідно з програмою). <i>Ейдетичні ігри:</i> "Валіза", "Що з чим", "Кольорові плямки". <i>Самостійна художня діяльність:</i> колаж "Весняний настрій". <i>Музично-театралізована діяльність:</i> "Кожен предмет має свій «голос» (оркестр).		Розуміє призначення, специфіку мнемо таблиці, користується нею під час переказу тексту з допомогою педагога. Бере посильну участь у спільному створенні тематичних мнемо доріжок, мнемо таблиць. Слідкує за власним мовленням, правильно використовуючи поставлені звуки, граматичні категорії роду, числа і відмінка слів. Відповідає на поставлені запитання за змістом прочитаного, спільно з педагогом створює наочні моделі твору.
Група	Мета корекційно-розвивальної роботи	Освітня лінія програми «Дитина»
Комунікативно - аналітичний етап		
Розвиток і компенсація вербальної пам'яті	Формування вміння складати розповіді за серією сюжетних картинок. Удосконалення навичок уважного слухання літературного твору. Розвиток слухового і зорового сприймання, уваги, пам'яті, операцій аналізу та синтезу, ймовірного прогнозування. Виховання пізнавальної активності дітей.	Дитина в сенсорно - пізнавальному просторі Мовлення дитини. Дитина в соціумі. Гра дитина. Віконечко у природу. Дитина у світі культури.
Методичне забезпечення		Очікувані показники розвитку
Комунікативно – аналітичний етап		
Ігри-заняття, бесіди за тематичним плануванням. <i>Дидактичні ігри:</i> "Я все пам'ятаю", "Алфавітний обід" <i>Розвивальні ігри та вправи:</i> "Розумні речення", "Слова-пустуни", "Шифрувальники". Ігри на формування синтаксичного прогнозування: "Виклади розповідь із картинок", "Перекажи знайому казку". Складання загадок. Слухання і переказ творів художньої літератури (згідно з програмою).		Свідомо слухає оповідання або казку, намагається запам'ятати, переказати близько до тексту, із використанням образних висловів. Викладає послідовність із картинок, складає за ними зв'язну розповідь з допомогою педагога. Має навички складання загадок, зацікавлено ставиться до цього процесу.

Театр рукавички: "Котик, півник і лисичка". Самостійна художня діяльність: створення тематичних міні книжечок. Сюжетно-рольова гра "Дитячий садок". Конструктивно-будівельна гра "Вертолiт" (лего-конструювання).	Використовує засвоєні образні вислови, звороти в щоденному спілкуванні з дітьми і дорослими. Позитивно налаштована на спілкування з людьми, які оточують.
---	--

Послуговувались корекційно-розвивальною програмою з формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності і розвитку мнестичних процесів у дітей із ЗНМ, розроблену Ю. Рибцун відповідно до освітніх ліній програми «Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років» [9], нами підбрано ігри, на основі яких розроблялися заняття для дітей із ЗНМ, розвивальні вправи, комунікативні ситуації для моделювання, музично-ритмічні вправи та інші методи й засоби, спрямовані на розвиток мнестичних процесів у дітей із ЗНМ, зокрема: розвиток модальної, кінестетичної, асоціативної та вербальної пам'яті, представлені на рисунку 1.

Для розвитку мнестичних процесів у дітей з нормотиповим розвитком мовлення нами застосовувалися різноманітні види ігор, ігри-заняття, інші методи та засоби мовленнєвого спрямування відповідно до освітньої програми «Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років» згідно вікових особливостей дітей. Приклади ігор-занять наведені у додатках.

Корекційно-розвивальна робота з розвитку мнестичних процесів з дітьми із ЗНМ та дітьми з мовленнєвим розвитком, що відповідає нормі, проводилась упродовж 4 місяців, з березня по червень 2024 року.

Після формувального етапу експерименту ми провели контрольний зріз з метою перевірки ефективності застосування корекційно-розвивальної роботи у розвитку мнестичних процесів.

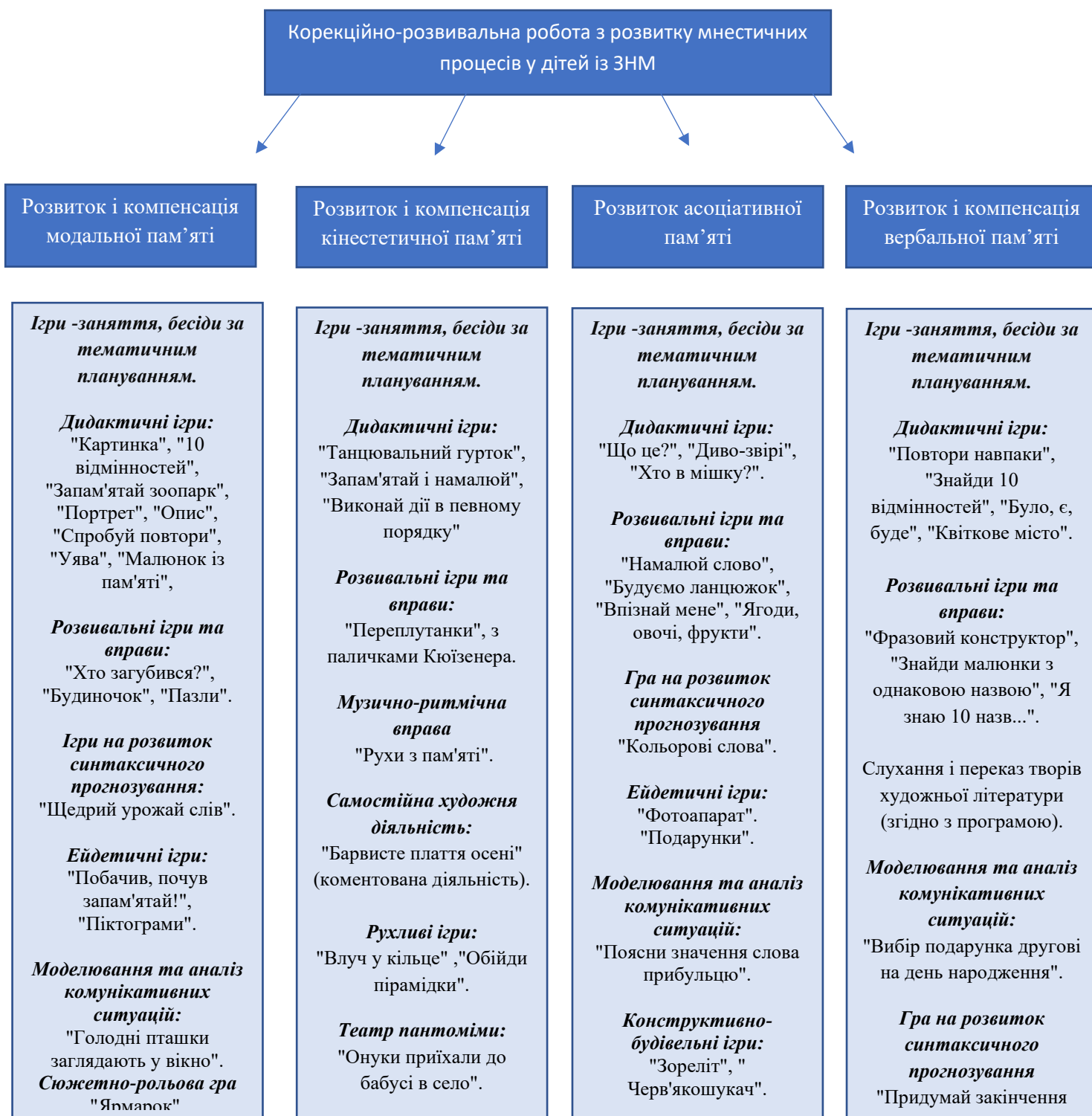

Рис. 1. Програма корекційно-розвивальної роботи з розвитку мнестичних процесів у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

2.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження мнестичних процесів у дітей з порушеним розвитком мовлення

На прикінцевому етапі (контрольному) експериментального дослідження було проведено підсумкові зрізи з метою з'ясування ефективності корекційно-розвивальної діяльності, зміст якої складав *ігри-заняття, дидактичні та розвивальні ігри та вправи, моделювання та аналіз комунікативних ситуацій, ігри з розвитку мнестичних процесів пам'яті у старших дошкільників ЕГ із загальним недорозвитком мовлення за спеціальною методикою, розробленою Ю. Рібцун. Ефективність розвивальної діяльності перевіряли й у дітей контрольної групи, де також проводились аналогічні заходи згідно плану освітнього процесу за програмою «Дитина».*

Задля вивчення слухомовленнєвої пам'яті у дітей ЕГ та КГ, зокрема мнестичних процесів, ми використали діагностичний комплекс, який включає нейропсихологічні методики О .Лурія, модифіковані для роботи з дошкільниками: «Заучування 10 слів», «Запам'ятовування і переказ оповідання», які проводились нами на діагностувальному етапі дослідження. Результати дослідження мнестичних процесів у дітей ЕГ (табл. 2.6.) та КГ (табл.2.7.) (у %) на контрольному етапі.

Таблиця 2.6

Розподіл результатів за рівнями сформованості умінь дітей ЕГ та КГ
переказувати текст (у %)

Група	1 рівень	2 рівень	3 рівень	4 рівень
ЕГ	28%	42%	30%	0%
КГ	0%	8%	64%	28%

Розглянемо ґрунтовніше результати обстеження зв'язного мовлення дітей після проведення корекційно-розвивальної роботи з ними.

Як і на констатувальному етапі дослідження (ми користувались тими критеріями) до першого рівня віднесли результати з переказування оповідання дітей ЕГ, які не розуміли основний зміст тексту, відтак пропускали його під час переказування. Речення були структурно неповними, аграматичними, невдало пов'язаними між собою як у змістовому, так і в синтаксичному розумінні. Об'єм тексту надзвичайно скорочений. Впродовж усієї роботи діти не проявляли інтересу. Переказати текст в означеній групі дітей не вийшло, монологи замінилися діалогом з логопедом. Однак, на відміну від початково етапу дослідження, де результат становив 48%, на контрольному зрізі він став 24%, що свідчить про ефективність проведеної роботи.

До другого рівня віднесли перекази дітей, у яких частково передано зміст прослуханого тексту і він є малозрозумілий, із прогалинами. Важливі для розкриття змісту події скорочені, що призводить до виникнення ускладнень у продовженні думки. Спостерігаються пропуски дієслів, лексичні заміни тощо. Основним показником порушення зв'язності тексту стає структурна неповнота речень, пропуски слів, значущих задля забезпечення змістовності. Частина речень залишається неповною, комунікативно слабкою. В реченнях зустрічаються повтори слів, лексичні заміни, що створє труднощі в трансформації змісту за допомогою засобів мовлення. На констатувальному етапі до другого рівня віднесено 34% дітей ЕГ та 12% дітей КГ. Результати контрольно зрізу становлять 42% дітей ЕГ та 8% дітей КГ, що також є позитивним результатом застосування корекційно-розвивальної роботи.

До третього рівня віднесли перекази, у яких виявлено сформованість зв'язного висловлювання на достатньому рівні з урахуванням вікових можливостей кожної дитини. Словник достатній для оформлення тексту, однак не повною мірою відображає усю складність предметно-змістових зв'язків. Зустрічалися аграматичні конструкції: порушення порядку слів, пропуски чи надмірна кількість членів речень. Виникали проблеми у пошуку

потрібних слів, водночас діти вдавалися до самокорекції. Допомога дорослого полегшувала процес формування схеми висловлювання. Вміння дітей, повідомлення яких віднесені до третього рівня, можна розглядати як сформовані. Якщо порівняти результати на початку експерименту і тепер, то вони змінилися у кращий бік, зокрема: було 18% дітей ЕГ та 68% дітей КГ і стало 30% дітей ЕГ та 64% дітей КГ.

На констатувальному етапі експерименту до четвертого рівня віднесли перекази лише дітей КГ (20 %), тексти яких були близькі до оригіналу, відрізнялися зв'язністю і цілісністю, обсяг зберігався. Проведені лексичні заміни відповідали змісту, речення синтаксично правильно оформлені. Контрольний зріз показав, що даний показник зріс у цій же групі до 28%.

Отже, можемо зробити висновок, що проведена робота на формувальному етапі дозволила дітям покращити свої результати з переказування тексту в обох групах, про що свідчать дані на рисунку 2.1.

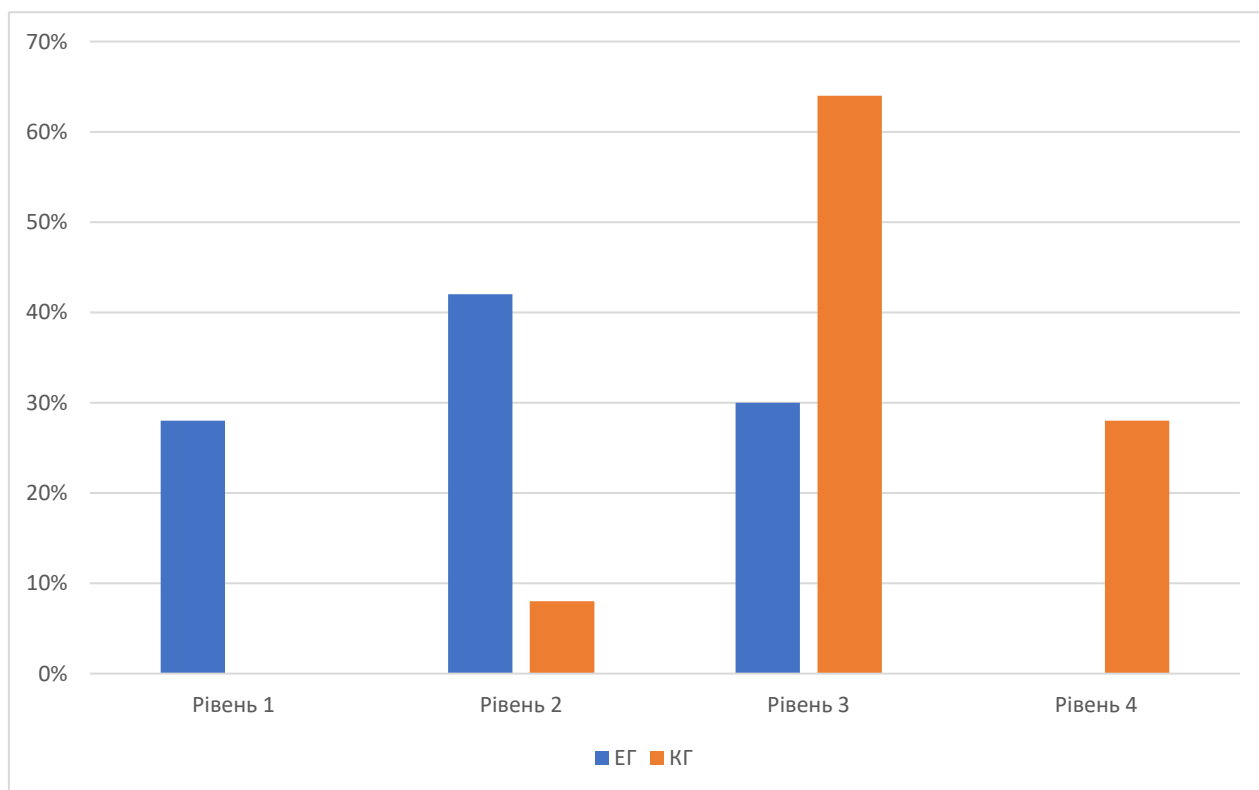

Рис. 2.1. Порівняльні дані рівнів сформованості умінь дітей ЕГ переказувати текст (у %)

У процесі аналізу результатів дослідження слухової пам'яті отримали дані щодо особливості запам'ятовування та відтворення словесного матеріалу дітьми ЕГ та КГ за результати методики «Запам'ятай 10 слів».

Діти ЕГ на початковому етапі експерименту продемонстрували неоднорідні результати щодо обсягу безпосередньо відтворених слів після первинного вивчення, значення коливалися від 1-3 слів (38% дітей), 4-5 слів (36% дітей) до 6 слів – (у 26% дітей), що в середньому склало 4 одиниці. Діти КГ продемонстрували одноріднішу картину і в середньому відтворювали з першої спроби 6 і більше одиниць словесного матеріалу.

Контрольний зріз, який проведений після корекційно-розвивальної роботи, змінив результати дослідження у кращу сторону, зокрема в експериментальній групі: 1-3 слів (низький рівень) – 24%, 4-5 слів (середній рівень) – 40%, 6-7 слів – (вище середнього) – 34%, більше 8 слів (високий рівень) – 2%. Діти ЕГ досягли високого рівня тільки 2%, водночас діти КГ (80%) показники яких виявилися вищими за середні і більше – 8 слів (20% дітей) (див. таблицю 2.7.). Порівняльний аналіз результатів запам'ятовування та відтворення словесного матеріалу дітей ЕГ та КГ (у %) представлений на рисунку 2.2.

Таблиця 2.7

Результати запам'ятовування та відтворення словесного матеріалу
дітей ЕГ та КГ (у %)

Групи	Високий 8 і більше слів	Вище середнього 6-7 слів	Середній 4-5 слів	Низький 1-3 слова
ЕГ	2%	34%	40%	24%
КГ	20%	80%	0%	0%

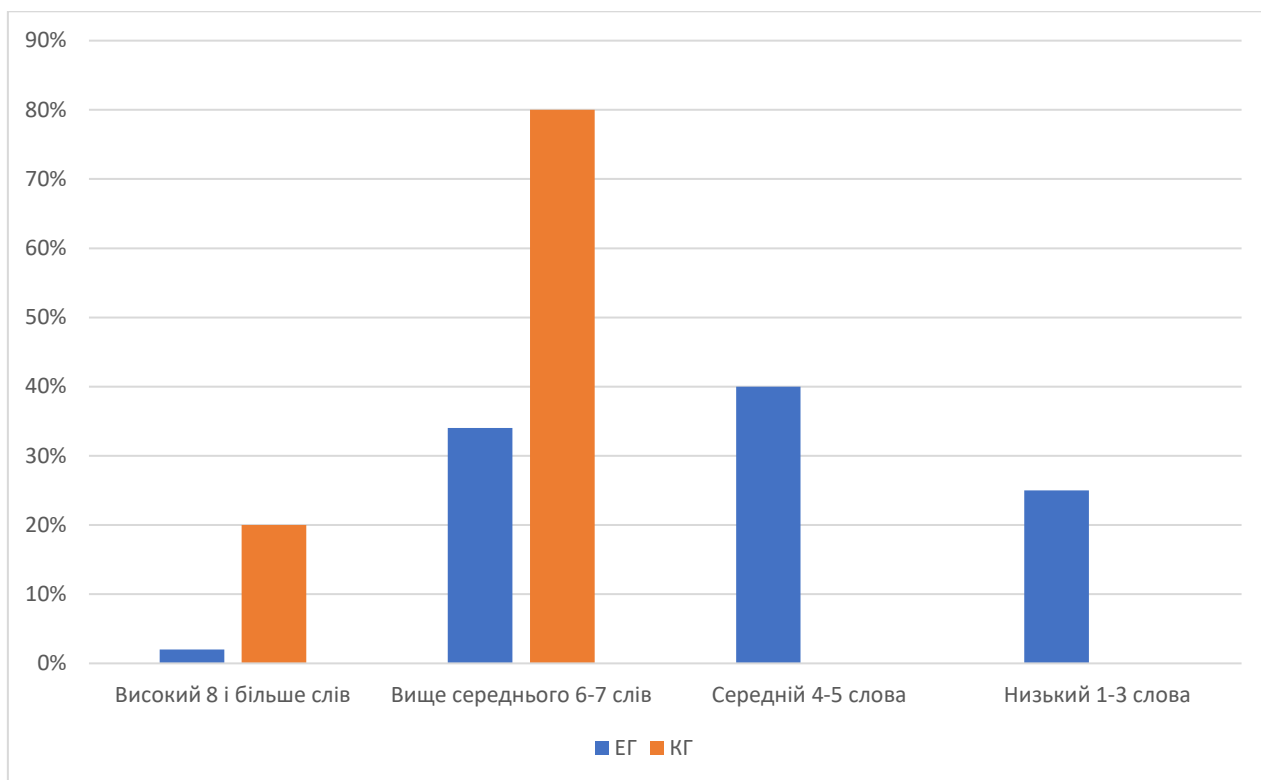

Рис. 2.2. Порівняльні результати запам'ятовування та відтворення словесного матеріалу дітей ЕГ та КГ (у %)

На етапі констатувального експерименту нами використовувались й інші методики на дослідження мнестичних процесів, а саме: «6 слів», «Дві групи по три слова», «Повторення речень», які проводились з дітьми контрольної та експериментальної групи згідно до вимог їх організації та критеріїв оцінювання (див. Додаток Б). Після завершення корекційно-розвивальної програми, яка проводилась 4 місяці (березень – червень 2024 року) з дітьми експериментальної групи за методико Ю.Рібцун та з дітьми контрольної групи, що навчалися згідно плану освітнього процесу, однак з акцентом на формування мнестичних процесів, було проведено контрольний зріз за вищезазначеними методиками. Узагальнені результати їх застосування в обох групах представлені у таблицях 2.8. та 2.9.і рисунках 2.3., 2.5.

Таблиця 2.8

**Результати дослідження слухомовленнєвої пам'яті у дітей ЕГ (за
О. Лурією) (у %)**

Критерії	«Запам'ятовування 6 слів»	«Запам'ятовування двох груп слів»	«Повторення речень»
5 балів	0	0	0
4 бали	8	6	6
3 бали	32	34	28
2 бали	39	43	46
1 бал	13	10	8
0 балів	8	7	12

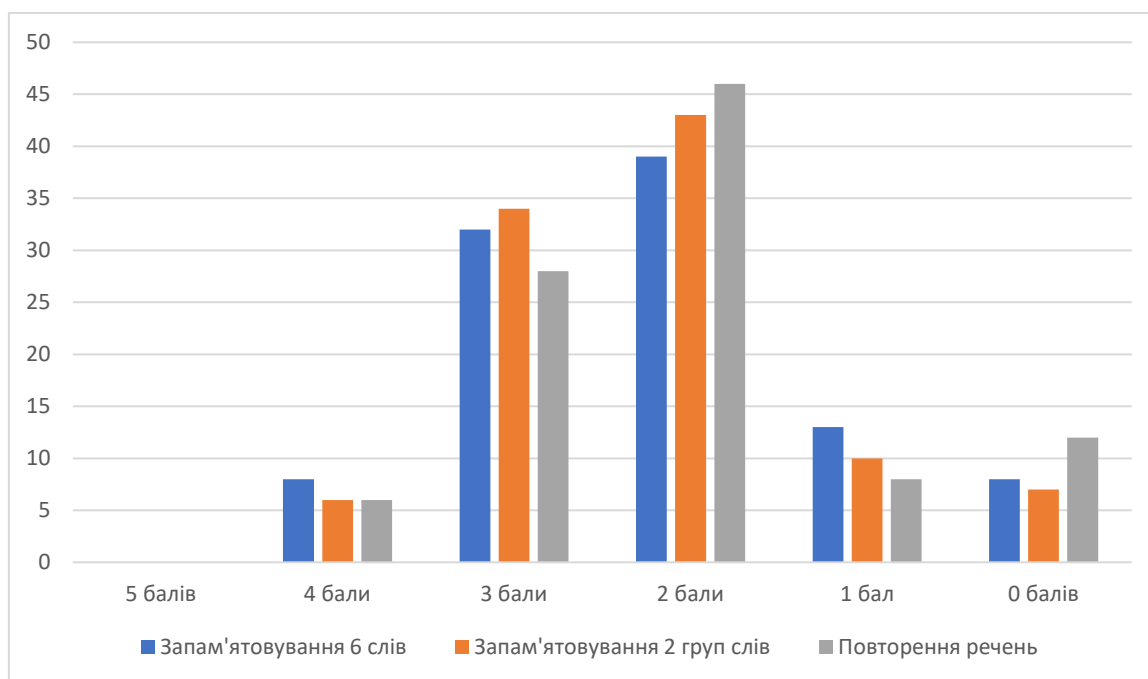

**Рис. 2. 3.Результати дослідження слухомовленнєвої пам'яті у дітей
ЕГ (за О. Лурією) (у %)**

Порівняльні дані дослідження слухомовленнєвої пам'яті у дітей ЕГ та КГ за методиками «6 слів», «Дві групи по три слова», «Повторення речень» представлені на рисунках 2.4 та 2.6.

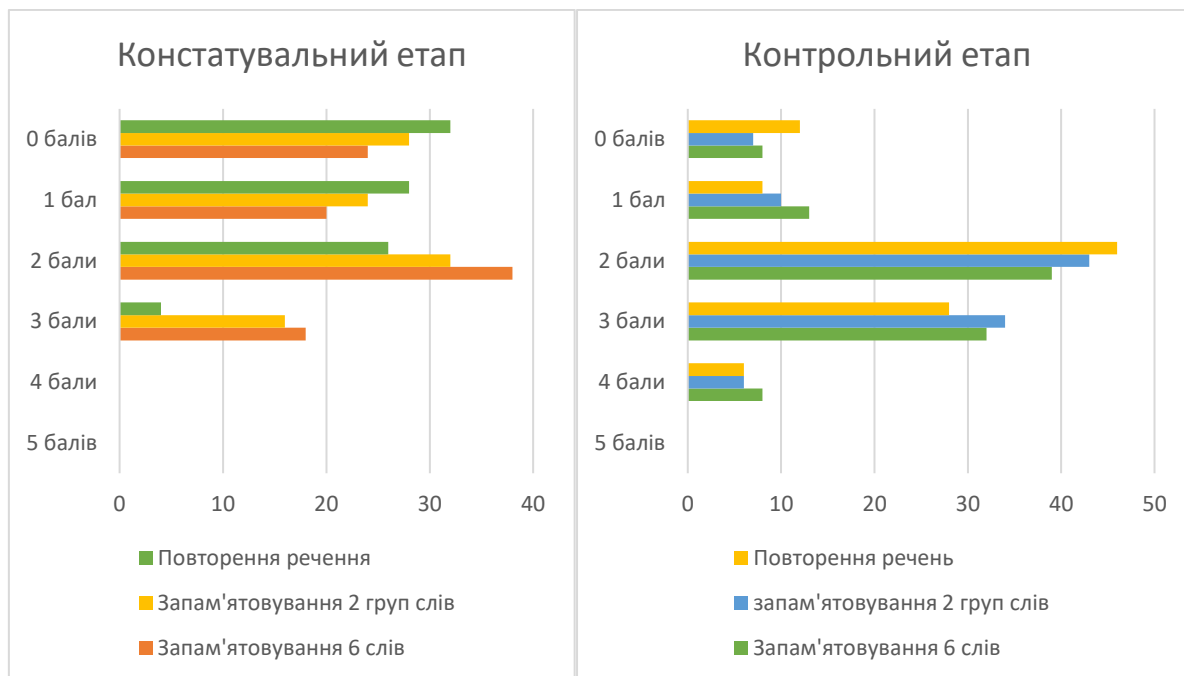

Рис. 2.4. Порівняльні результати дослідження слухомовленнєвої пам'яті у дітей ЕГ на констатувальному та контрольному етапах

Аналізуючи результати контрольного зрізу у дітей експериментальної групи, представлені у таблиці 2.8. та рисунку 2.3., а також порівняльний аналіз показників слухомовленнєвої пам'яті у дітей із загальним недорозвитком мовлення на констатувальному та контрольному етапах дослідження (рис. 2.4.), варто зауважити про позитивну динаміку, а саме: **0 балів набрало 24%** за методикою «Запам'ятовування 6 слів», **28%** – за методикою «Запам'ятовування двох груп слів», та **32%** за методикою «Повторення речень» (констатувальний етап експерименту). Контрольний зріз показав наступні результати: **0 балів набрало 8%** за методикою «Запам'ятовування 6 слів», **7%** – за методикою «Запам'ятовування двох груп слів», та **12%** за методикою «Повторення речень»; **1 бал – 20%** - методика «Запам'ятовування 6 слів», **24%** – методика

«Запам'ятовування двох груп слів», та 28% методика «Повторення речень» (констатувальний етапексперименту). Контрольний зріз - 13% за методикою «Запам'ятовування 6 слів», 10% – за методикою «Запам'ятовування двох груп слів», та 8% за методикою «Повторення речень»; **2 бали** – 38% методика «Запам'ятовування 6 слів», 32%– методика «Запам'ятовування двох груп слів», та 26% методика «Повторення речень» (констатувальний етапексперименту). Контрольний зріз - 39% за методикою «Запам'ятовування 6 слів», 43% – за методикою «Запам'ятовування двох груп слів», та 46% за методикою «Повторення речень»; **3 бали** – 18% методика «Запам'ятовування 6 слів», 16% – методика «Запам'ятовування двох груп слів», та 14% методика «Повторення речень» (констатувальний етапексперименту). Контрольний зріз - 32% за методикою «Запам'ятовування 6 слів», 34% – за методикою «Запам'ятовування двох груп слів», та 28% за методикою «Повторення речень»; **4 бали** на жодній методиці діти експериментальної групи на констатувальному етапі етапексперименту не набрали., однак контрольний зріз продемонстрував наступні показники - 8% за методикою «Запам'ятовування 6 слів», 6% – за методикою «Запам'ятовування двох груп слів», та 6% за методикою «Повторення речень»; **5 балів** - на констатувальному та контрольному зрізі на усіх методиках 5 балів не набрала жодна дитина.

Отримані результати щодо мнестичних процесів є важливим, оскільки дозволяють сформувати уявлення про обсяг пам'яті, про можливості запам'ятовувати та відтворювати матеріал, який пропонується для сприймання на слух з першого разу (без повторення).

Отже можемо стверджувати, що спеціально підібрані ігри -заняття, комунікативні ситуації, використання дидактичних, сюжетно-рольових ігор, ігор драматизацій та інших форм, методів та засобів комунікативного спрямування, згідно рекомендацій Ю.Ріцун, є ефективними для розвитку слухомовленнєвої пам'яті у дітей із загальним недорозвитком мовлення.

Таблиця 2.9.

Результати дослідження слухомовленнєвої пам'яті у дітей КГ (за О. Лурією) (у %)

Критерії	«Запам'ятовування 6 слів»	«Запам'ятовування двох груп слів»	«Повторення речень»
5 балів	20	18	10
4 бали	60	68	60
3 бали	18	10	22
2 бали	2	4	8
1 бал	0	0	0
0 балів	0	0	0

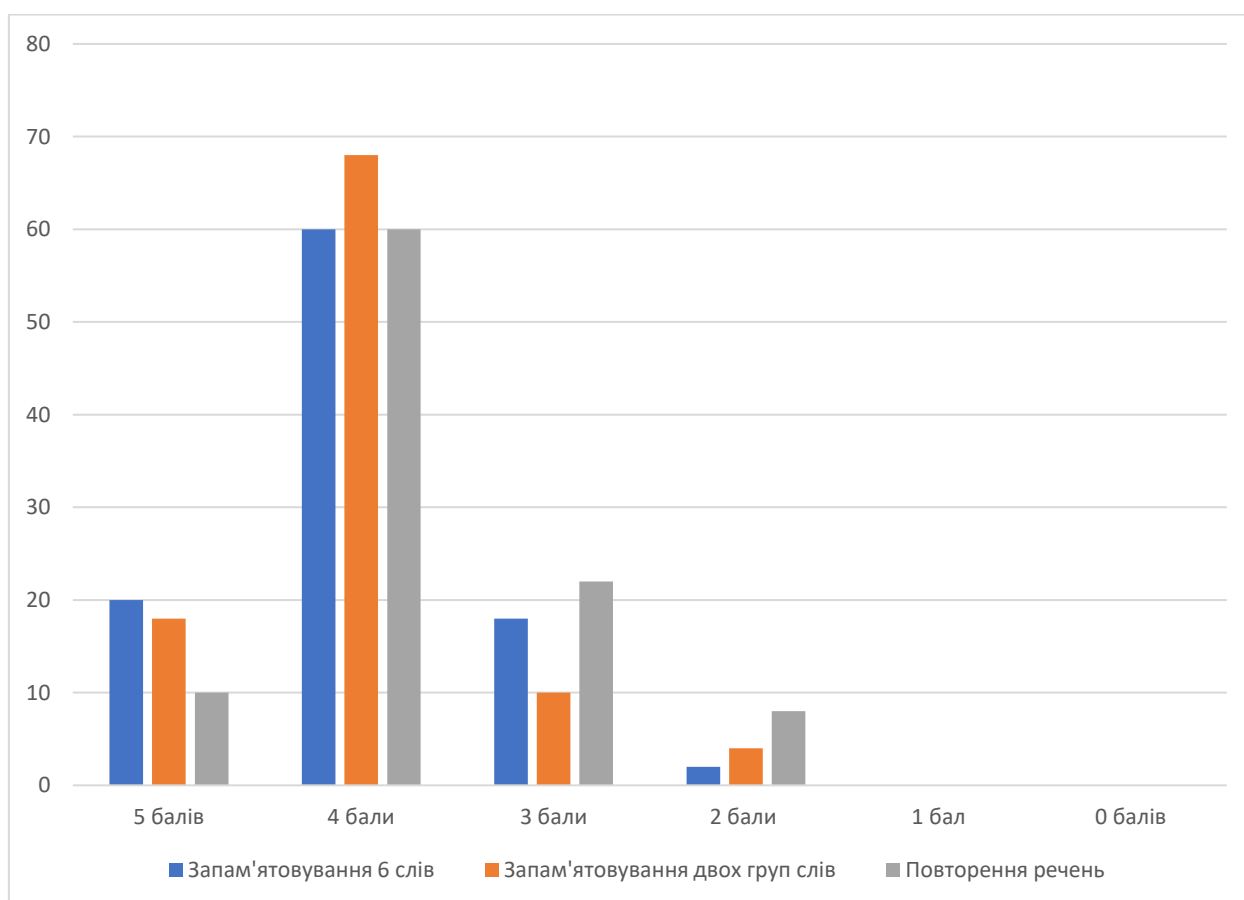

Рис. 2.5. Результати дослідження слухомовленнєвої пам'яті у дітей КГ (за О. Лурією) (у %)

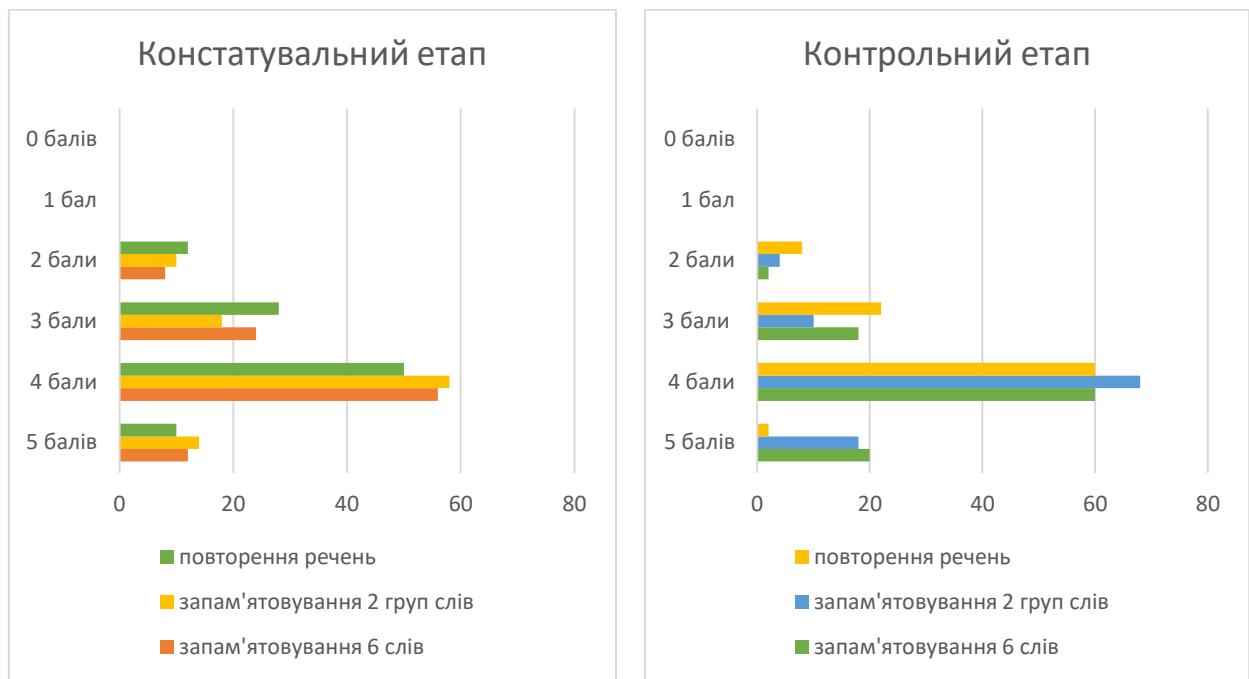

Рис. 2.6. Порівняльні результати дослідження слухомовленнєвої пам'яті у дітей КГ на констатувальному та контрольному етапах

Аналіз результатів контрольного зрізу у дітей контрольної групи, представлений у таблиці 2.9. та на рисунку 2.5., а також порівняльний аналіз показників слухомовленнєвої пам'яті у дітей на констатувальному та контрольному етапах дослідження (рис. 2. 6.), дає змогу стверджувати, що розвивальна робота з розвитку мнестичних процесів, яка проводилась згідно програми «Дитина» також свідчить про позитивну динаміку, а саме: **0 балів та 1 бал** – не набрала жодна дитина; **2 бали** – 8% методика «Запам'ятовування 6 слів», 10%– методика «Запам'ятовування двох груп слів», та 12% методика «Повторення речень» (констатувальний етап експерименту). Контрольний зріз - 2% за методикою «Запам'ятовування 6 слів», 4% – за методикою «Запам'ятовування двох груп слів», та 8% за методикою «Повторення речень»; **3 бали** – 24% методика «Запам'ятовування 6 слів», 18% – методика «Запам'ятовування двох груп слів», та 28% методика «Повторення речень» (констатувальний етап експерименту). Контрольний зріз - 18% за методикою

«Запамтовуванн 6 слів», 10% – за методикою «Запам'ятовування двох груп слів», та 22% за методикою «Повторення речень»; **4 бали** 56% методика «Запамтовуванн 6 слів», 58% – методика «Запам'ятовування двох груп слів», та 50% методика «Повторення речень» (констатувальний етапексперименту), однак контрольний зріз продемонстрував наступні показники - 60% за методикою «Запамтовуванн 6 слів», 68% – за методикою «Запам'ятовування двох груп слів», та 60% за методикою «Повторення речень»; **5 балів** - 12% методика «Запамтовуванн 6 слів», 14% – методика «Запам'ятовування двох груп слів», та 10% методика «Повторення речень» (констатувальний етапексперименту), на контрольному зрізі отримали наступні показники - 20% за методикою «Запамтовуванн 6 слів», 18% – за методикою «Запам'ятовування двох груп слів», та 20% за методикою «Повторення речень»;

Висновки з розділу 2.

Аналіз результатів експерименту засвідчив, що усі показники слухомовної пам'яті, як динамічні, так і статичні її характеристики, у дітей із ЗНМ істотно знижені у порівнянні з однолітками з нормотиповим розвитком.

Недостатність розвитку вербальної пам'яті у дошкільників із ЗНМ виявляється пов'язаною з недосконалістю їх мовленнєвих можливостей. Існує складний взаємозв'язок між рівнем сформованості мнестичних процесів та якістю зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ.

Недостатність сприймання на слух у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення має варіативний і неоднорідний характер, що дозволяє виокремити у них три рівні сформованості МП. Виявлені недоліки пам'яті за різними параметрами є невід'ємним компонентом структури порушення у дошкільників із ЗНМ.

Зосереджуючи увагу на ролі пам'яті як такої, що сприяє розвитку інтелекту у дітей дошкільного віку, слід зауважити, що вже у шкільному віці її структура зазнає значних змін. На початковому етапі шкільного періоду життя пам'ять досягає кульмінації свого розвитку. Поступово пам'ять приходить у стабільний стан, а її роль в інтелектуальній діяльності особистості не знижується, а мислення в цей час навпаки, інтенсивно розвивається. Отож, в процесі розвитку мовлення та мислення, роль пам'яті під час засвоєння матеріалу дещо відходить на задній план.

На етапі констатувального експерименту нами виявлені індивідуальні особливості слухомовленнєвої пам'яті у дітей із ЗНМ та у дітей з нормотиповим розвитком мовлення. Для цього ми скористались діагностичною програмою, апробованою С.Чупахіною [43], яка передбачала збір та аналіз анамнестичних даних, логопедичне обстеження у дітей із ЗНМ, а також дослідження мнестичних процесів у різних категорій дітей на основі методик О.Лурія, модифікованих для роботи з дошкільниками: «Заучування 10 слів», «Запам'ятовування і переказ оповідання», «Запам'ятовування 6 слів»,

«Запам'ятовування двох груп слів», «Повторення речень». Базою дослідження виступили ЗДО м. Чернівці. На підготовчому етапі до експерименту було залучено 16 дітей дошкільного віку, з них 8 дітей із ЗНМ, які відвідують старші групи різних ЗДО, що склали експериментальну групу (ЕГ). У мовленнєвому розвитку усіх дітей ЕГ вказано «ЗНМ, III рівень мовленнєвого розвитку». До складу контрольної групи (КГ) ми віднесли дітей такого ж віку із збереженим мовленнєвим розвитком – нормотиповий розвиток мовлення (НРМ).

Результати констатувального етапу експерименту переконали нас у необхідності розробки корекційно-розвивальної програми з метою розвитку мнестичних процесів у дошкільників експериментальної групи, оскільки показники у контрольній групі були значно кращими. Корекційно-розвивальна програма, розроблена відповідно до рекомендацій Ю.Рібцун, включала *ігри-заняття, дидактичні та розвивальні ігри та вправи, моделювання та аналіз комунікативних ситуацій, самостійну художню діяльність, театр пантоміми та інші методи й засоби з метою розвитку мнестичних процесів пам'яті у старших дошкільників із ЗНМ*. Для дітей контрольної групи проводились аналогічні заходи згідно плану освітнього процесу за програмою «Дитина».

Розвиток мнестичної діяльності (МД) під час логопедичної роботи з формування та розвитку компонентів мовлення у дошкільників із ЗНМ сприяв підготовці означеної категорії дітей до оволодіння грамотою, навичками звукового аналізу та синтезу, розширював словник та здатність до актуалізації доступних (іменників) і менш доступних (прикметників, прислівників) частин рідної мови.

Результати контрольного зрізу продемонстрували позитивну динаміку розвитку мнестичних процесів у дошкільників, що свідчить про ефективність корекційно - розвивальної роботи.

ВИСНОВКИ

Дослідження підтвердило важливість та актуальність обґрунтування проблеми формування мнестичних процесів у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

За результатами дослідження проблеми формування МП у дітей із ЗНМ можемо узагальнити:

аналіз досліджень з порушеної проблеми дозволив узагальнити сучасні уявлення про психолого-педагогічні особливості дітей із ЗНМ щодо системного підходу. В процесі аналізу уточнено відомості про неоднорідність проявів мовленнєвих та немовленнєвих порушень у дошкільників із ЗНМ у структурі пам'ять. На основі аналізу теоретичних дерел доведено, що пам'ять має вагоме значення у пізнавальному та мовленнєвому розвитку дитини саме у дошкільному віці. Проведений аналіз проблеми вербальних та мнестичних компонентів у структурі розвитку дітей дозволив виявити вплив пам'яті на ефективність корекційної роботи з дітьми з недорозвитком мовлення. Відтак важливу роль у системі корекційного впливу на розвиток дошкільників зі ЗНМ відіграє робота з розвитку пам'яті.

Використаний на етапі констатувального експерименту діагностичний комплекс, який врахував особливості розвитку дітей із ЗНМ, дозволив отримати додаткові відомості про особливості слухомовної пам'яті та механізми її порушень у дітей означеної нозологічної групи у взаємозв'язку з їх мовленнєвим розвитком, що дало підстави підтвердити відомості про наявність порушень мнестичних процесів у структурі загального недорозвитку мовлення.

Для дослідження процесів пам'яті у різних категоріях дітей ми скористались методиками О. Лурія, адаптованими для роботи з дошкільниками: «Заучування 10 слів», «Запам'ятовування і переказ оповідання», «Запам'ятовування 6 слів», «Запам'ятовування двох груп слів», «Повторення речень». Базою дослідження стали ЗДО міста Чернівці.

В експерименті взяло участь 16 дітей старшого дошкільного віку, серед яких 8 дітей із ЗНМ, які склали експериментальну групу (ЕГ) та 8 дітей контрольної групи (КГ) того ж віку з нормальним мовленнєвим розвитком (НРМ).

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили про необхідність розробки корекційно-розвивальної програми для розвитку процесів пам'яті у дітей експериментальної групи, оскільки показники в контрольній групі були значно вищими. Корекційно-розвивальна програма, створена відповідно до рекомендацій Ю. Рібцун, включала ігрові заняття, дидактичні й розвивальні ігри, вправи, моделювання та аналіз комунікативних ситуацій, самостійну художню діяльність, театр пантоміми та інші методи з метою розвитку пам'яті у старших дошкільників із ЗНМ. Для дітей контрольної групи проводились аналогічні заходи згідно з планом освітнього процесу за програмою «Дитина».

Результати контрольного етапу продемонстрували позитивну динаміку розвитку процесів пам'яті у дошкільників, що свідчить про ефективність корекційно-розвивальної роботи, яка передбачає взаємозв'язок у формуванні мовлення та розвитку можливостей запам'ятовування та відтворення з включенням у різні види діяльності: ситуативну діяльність, в ігрову, художню, творчу діяльність, в предметно-практичну діяльність (ігри з природним та непридатним матеріалом, з піском, водою, працю, аплікацію тощо), в активні рухи та дії.

Аналіз результатів експерименту показав, що запропонована нами методика є ефективною і дозволяє не тільки усунути наявні у дитини порушення мовлення, але й створити психологічні передумови для більш ефективного розвитку мнестичних процесів (процесів пам'яті) у дітей із ЗНМ, що сприятиме успішному навчанню їх у школі.

Результати дослідження можуть бути використані в теоретичній та практичній роботі логопедів, які працюють із дітьми із ЗНМ та з іншими категоріями дітей із порушеннями у розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аль-Мраят О. Б. Формування графомоторних навичок у дітей з аутизмом: теоретичні засади і шляхи реалізації *Актуальні питання корекційної освіти* : зб. Наук. Праць. 2019. №14. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n14-2019/al-mrajat-ob-formuvannja-grafo-motornih-navichok-u-ditej.html> (дата звернення: 20.01.2022).
2. Базовий компонент дошкільної освіти. К. : Видавництво, 2021. 26 с.
3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / за ред. А. М. Богуш. Київ: Вища школа, 2007. 542 с.
4. Богуш А. М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах : підручник. 2-е видання, доповнене і перероблене. К. : Видавничий дім «Слово», 2008. 440 с.
5. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низовської. Тернопіль : Мандрівець, 2021. 256 с.
6. Боряк, Оксана Володимирівна. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... докт. пед. наук : Нац пед. Ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 40 с.
7. Брушневська І. М. Механізми розвитку фонематичного компоненту мовленнєвої діяльності дітей за умов звичайного розвитку. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 70(1). С. 84-88.
8. Брушневська І.М., Рібцун Ю. В. Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей: методика формування: навч. -метод. посіб. Для роботи з дітьми із порушеннями мовлення.-Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД.2020.-144 с.
9. Брушневська І.М., Рібцун Ю. В. Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей: діагностичний комплекс: навч. -метод. посіб.

Для роботи з дітьми із порушеннями мовлення.-Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС»
ЛТД.2020.-144 с.

10.Волосяк А. А. Сучасні методи корекції усного та писемного мовлення молодших школярів під час корекційно-логопедичних занять : тематичний збірник праць / Упоряд. За заг. Ред. Гузь Н. Л. Рівне : РОППО, 2014. 56 с.

11.Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200 с.

12.Голуб Н. М. Науково-теоретичні засади досліджень писемного мовлення та його порушень. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : збірник наукових праць. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 21, С. 54-62.

13.Голуб Н. М. Труднощі формування навичок мовного аналізу та синтезу в молодших школярів з нормальним мовленнєвим розвитком та порушеннями мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 :Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : збірник наукових праць. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 22. С. 41-46.

14.Данілавичюте Е. А. Методика подолання фонемо-графічних відхилень у молодших школярів з ДЦП. *Теорія і практика сучасної логопедії* : збірник наукових праць. Київ : Актуальна освіта. 2004. Вип. 1. С. 99-134.

15.Данілавичюте Е. А. Обґрунтування методики діагностики готовності дошкільників із НЗНМ до опанування навичок читання. *Дидактичні та соціальнопсихологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*: Наук.-метод. зб.: Вип.5 Київ: Наук. світ, 2004. С. 215 – 218.

16.Дитина : Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. Проекту В. О. Огнев'юк; авт. кол. : Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець- Білоскаленко та ін. наук. ред. : Г. В. Беленька, М. А. Машовець; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К. : Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 304 с.

17. Журавльова Л. С. Теоретичні питання формування логокопетентності вчителів початкових класів. *Педагогічні науки*. 2017. Вип. LXXVI. Т. 2. С. 72–76.
18. Загальне недорозвинення мовлення: теорія та перспективне планування корекційно-розвиткової роботи: навчальний посібник / уклад. Н. М. Могильова. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна. 123 с.
19. Ільяна В. М. Дослідження рецептивної діяльності різної модальності у контексті читання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб.* / за ред. В.В. Засенка, А.А. Колупаєвої. 2016. С. 56–62
20. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Академвидав, 2006. 456 с.
21. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку Впевнений старт. Тернопіль : Мандрівець, 2020. 104 с.
22. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Теорія і практика сучасної логопедії. Вип. 1. Київ : Актуальна освіта, 2004. С. 7–35.
23. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно -методичний комплекс / Ю.В. Рібцун.- Київ : Освіта України, 2011. – 292 с.
24. Рібцун Ю. В. Звукові намистинки. Формування мовленнєвої полікомпетентності дошкільників : навч.-метод. посіб. Тернопіль: Мандрівець, 2015. 200 с.
25. Рібцун Ю. В. Сходінками правильного мовлення : навч. -метод. посіб. / Юлія Рібцун.- Тернопіль : Мандрівець, 2017. – 240 с.
26. Конопляста С. Ю., Сак Т.В. Логопсихологія : навчальний посібник. Київ : Знання, 2012. 293 с.
27. Корекційні програми для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchannya-ditej-u-specialnih-zakladah-osviti/osvita-ditej-z-osoblivimi-potrebam/navchalni-programi/korekcijni-programi> (дата звернення: 12.08.2021).

28.Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 776 с.

29.Методичні поради для вчителя-логопеда «Загальне недорозвинення мовлення» URL: <http://stud.irc.org.ua/zagalne-nedorozvennyamovlennya-14-44-44-11-03-2019>

30.Меліченко В. М. До питання вивчення механізмів читання молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наук, праць. Київ : Актуальна освіта, 2007. Вип. 4. С. 88 – 91.

31.Тарасун В. В. Основи теорії і практики логодидактики : підручник для вищих навчальних закладів. Київ : Каравела, 2017. 316 с.

32.Тарасун В. В. Логодидактика: навч. посіб. 2-е вид. Київ: Слово, 2011. 388 с.

33.Тенцер Л. В. Психолінгвістичні механізми виникнення різних форм дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип.26. С. 221–227.

34.Тенцер Л. В. Порівняльний аналіз експериментального вивчення молодших школярів із вадами письма та з нормальним мовленнєвим розвитком. *Логопедія*. №9. 2016. С. 77–84.

35.Тенцер Л. В. Теоретичні основи формування та корекції навички грамотного письма в учнів із дисграфією. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців* : збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. 2017. Вип. 5. С. 188–199.

36.Тенцер Л. В. Зміст та методика подолання графічних та оптико-просторових помилок в системі корекційно-розвивального навчання молодших школярів із дисграфією. *Логопедія*. 2017. №12. С. 98–105.

37.Тищенко В.В. Зміст інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова: Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2005. Вип. 2. Ч.І. С. 129-141

38.Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс / За ред. Є.Ф.Соботович. Київ: «Актуальна освіта», 2007. 120с.

39.Чередніченко Н. В. Попкова О. С. Зміст та методика формування передумов до засвоєння фонетико-графічних умінь та навичок у молодших школярів із порушеннями мовленнєвого розвитку в умовах корекційного навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 35. С. 99–105.

40.Чередніченко Н. В., Клименко І. В., Тенцер Л. В. Порушення письма у молодших школярів: діагностика та корекція : навчально-методичний посібник. Київ : ДІА, 2016. 248 с.

41.Чередніченко Н. В., Тенцер Л. В. Зміст та організація логопедичної роботи з подолання дисграфії у молодших школярів в умовах корекційного та інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2019. Вип. 13. С. 312–324.

42.Чередніченко Н.В., Тенцер Л.В. Результати впровадження комплексної системи корекції фонетико-графічних помилок у молодших школярів із дисграфією *Збірник наукових праць Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології»* 2020. Вип. 8. С.40 – 57.

43.Чупаїна С.В., Кирста Н.Р., Кіндрачук Н.М. Розвиток слухомовленнєвої пам'яті у дітей із порушеннями мовлення. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*: збірник наукових праць. 2023. Вип. 91. С. 243–247.
<https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.91.51>

44.Шеремет М.К., Мартиненко. І.В. Хрестоматія з логопедії. Навчальний посібник. Київ: КНТ, 2006. 360 с.

45.Шеремет М. К. Становлення особистості дитини в умовах сучасного

розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*. Полтава, 2019. С. 43–48.

46. Яковенко А. О. Корекційно-логопедична програма з формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до школи. *Витоки педагогічної майстерності* : збірник наукових праць. 2017. Вип. 20. С. 251–256.

47. Яковенко Анна Олександрівна. Формування мовленнєвої готовності старших дошкільників з логопатологією до інтегрованого навчання : автореф. дис. ... канд. Пед. Наук. Київ, 2018. 19 с.

Додатки

Додаток 1

Анкета для батьків.

Шановні батьки! Дякуємо, що знайшли час для заповнення цієї анкети. Ваша думка дуже важлива для нас, оскільки вона допоможе краще зрозуміти особливості пам'яті вашої дитини та коригувати підхід до її розвитку. Анкета є анонімною, і всі відповіді будуть використані виключно для освітніх цілей.

1. Загальна інформація:

- Вік дитини: _____
- Стать дитини:
 - ☐ хлопчик
 - ☐ дівчинка

2. Пам'ять вашої дитини:

1. Як би ви оцінили загальний рівень пам'яті вашої дитини?
 - ☐ дуже хороша
 - ☐ хороша
 - ☐ середня
 - ☐ потребує уваги
2. Наскільки швидко ваша дитина запам'ятовує нову інформацію?
 - ☐ дуже швидко
 - ☐ швидко
 - ☐ повільно
 - ☐ дуже повільно
3. Який тип пам'яті, на вашу думку, у вашої дитини розвинений найкраще?
 - ☐ візуальна пам'ять (запам'ятовує картинки, образи)
 - ☐ слухова пам'ять (запам'ятовує на слух)
 - ☐ моторна пам'ять (запам'ятовує через дії)
 - ☐ вербальна пам'ять (запам'ятовує слова, тексти)

3. Запам'ятовування та відтворення інформації:

1. Як ваша дитина відтворює інформацію після першого перегляду або прослуховування?
 - ☐ відтворює все правильно
 - ☐ пам'ятає основні моменти

- ☐ може запам'ятати тільки частину
- ☐ має труднощі з відтворенням
- 2. Як часто ваша дитина забуває інформацію, яку не повторює регулярно?
 - ☐ рідко
 - ☐ іноді
 - ☐ часто
 - ☐ завжди
- 3. Чи легко дитині згадувати важливі моменти з минулого (наприклад, події, факти)?
 - ☐ дуже легко
 - ☐ досить легко
 - ☐ з труднощами
 - ☐ дуже важко

4. Мовленнєва пам'ять:

- 1. Як добре ваша дитина запам'ятовує вірші, пісні або короткі розповіді?
 - ☐ дуже добре
 - ☐ добре
 - ☐ середньо
 - ☐ з труднощами
- 2. Чи виникають у дитини труднощі при запам'ятовуванні назв предметів або понять?
 - ☐ ні, все легко запам'ятовує
 - ☐ іноді виникають труднощі
 - ☐ часто виникають труднощі
 - ☐ завжди виникають труднощі
- 3. Чи помічаєте ви, що ваша дитина забуває те, що вивчала кілька днів тому?
 - ☐ дуже рідко
 - ☐ іноді
 - ☐ часто
 - ☐ завжди

5. Зовнішні фактори, що впливають на пам'ять:

- 1. Яким чином, на вашу думку, змінюється пам'ять вашої дитини під впливом стресу або перевтоми?
 - ☐ пам'ять стає кращою
 - ☐ не помічаю змін

- ☐ пам'ять погіршується
- ☐ пам'ять дуже погіршується
- 2. Як ваша дитина справляється з новою інформацією в умовах шуму або великої кількості людей?
 - ☐ спокійно засвоює інформацію
 - ☐ має деякі труднощі, але справляється
 - ☐ сильно відволікається і не може зосередитись
 - ☐ майже не здатна засвоювати нове

6. Загальні спостереження:

1. Які методи ви використовуєте вдома для покращення пам'яті вашої дитини? (можна вибрати кілька варіантів)
 - ☐ читання книг
 - ☐ виконання вправ на пам'ять (ігри, загадки тощо)
 - ☐ прослуховування та вивчення віршів
 - ☐ повторення інформації
 - ☐ інші методи (вказіть): _____
2. Чи є у вашої дитини улюблені ігри чи заняття, що сприяють розвитку пам'яті?
 - ☐ так
 - ☐ ніЯкщо так, то які? _____

7. Додаткові коментарі:

(Запишіть будь-які додаткові спостереження або коментарі, які ви вважаєте важливими для оцінки пам'яті вашої дитини)

Дякуємо за ваші відповіді!

Ця анкета допоможе виявити різні аспекти пам'яті дітей та забезпечити точнішу інтерпретацію її розвитку в контексті дошкільної освіти.

Дослідження слухомовленнєвої пам'яті

Завдання № 1 - Запам'ятовування 6 слів (за О. Лурією)

Мета: дослідити об'єм безпосереднього опосередкованого запам'ятовування, тривалість (швидкість) запам'ятовування запропонованого набору слів, особливості фонематичного сприймання.

Матеріал. Для запам'ятовування використовується 6 простих (односкладових або коротких двоскладових), частотних, не пов'язаних змістом слів (іменників у називному відмінку однини). Пропонується два варіанти набору слів.

Варіант 1: слива, чашка, око, рука, груша, суп.

Варіант 2: слон, яблуко, квітка, каша, ворона, рак.

Інструкція 1. «Зараз ми будемо запам'ятовувати слова. Слухай уважно. Після того, як я скажу усі слова, ти мені повториш їх так як запам'ятав. Намагайся запам'ятати як можна більше слів».

Слова необхідно читати повільно (через 0,5-1 с) і чітко. Фіксуються відтворені після першого повтору слова та реєструється сумарна кількість слів, що відтворила дитина.

Інструкція 2. «Зараз я знову прочитаю ці слова, а ти їх знову повтори».

Кількість повторів повинна бути такою, поки дитина не запам'ятає усі слова (за умови відсутності ознак втоми). Через 40—50 хв дослідник пропонує пригадати завчені слова.

Інструкція 3. «Пригадай, будь ласка, слова, що ми запам'ятовували». У протоколі фіксується кількість відтворених слів.

Оцінювання:

5 балів – чітке і правильне виконання завдань;

4 бали – правильне виконання за допомогою дорослого (1-2 підказки, «Подумай ще»);

3 бали – неправильний порядок слів;

2 бали – порушення порядку та структури слів (пропуски, перестановки, уподібнення звуків усередині слів);

1 бал – порушення порядку слів, звукової і складової структури слів (пропуски, перестановки, уподібнення складів);

0 балів — неможливість виконати завдання навіть з другої-третьої спроби.

Завдання №2 – «Запам'ятовування двох груп слів»

Мета: дослідити швидкість і обсяг слухомовленнєвого запам'ятовування, можливість утримання послідовності

Примітка. Для запам'ятовування використовуються прості, частотні, не пов'язані за змістом слова в однині називного відмінка.

1 група – кіт – стіл – дім;

2 група – рак – мак – дах.

Інструкція 1: «Зараз ми будемо запам'ятовувати слова. Спочатку скажу я, а ти послухаєш, а потім повториш слова у тому ж порядку, в якому я їх казав. Тобі зрозуміло, що таке «порядок»? Як у мене слова стояли один за одним, так повторюй їх і ти. Давай спробуємо. Ти зрозумів?»

Далі дослідник з інтервалом трохи менше півсекунди чітко вимовляє слова і просить дитину повторити їх.

Інструкція 2: «А тепер послухай і повтори інші слова». Далі пред'являється друга група слів в описаному вище порядку.

Інструкція 3: «А зараз повтори слова, які ти запам'ятовував першими, спочатку. Які це були слова?»

Інструкція 4: «А тепер повтори інші слова, які ти запам'ятовував» Так само реєструються всі слова, які вимовляє дитина.

Оцінювання:

5 балів – чітке і правильне виконання завдань;

4 бали – правильне виконання за допомогою дорослого (1-2 підказки, «Подумай ще»);

3 бали – неправильний порядок слів;

2 бали – порушення порядку та структури слів (пропуски, перестановки, уподібнення звуків усередині слів);

1 бал – порушення порядку слів, звукової і складової структури слів (пропуски, перестановки, уподібнення складів);

0 балів — неможливість виконати завдання навіть з другої-третьої спроби.

Завдання №3 – «Повторення речень»

Мета: дослідити обсяг слухомовленнєвого запам'ятовування та можливість відтворення словесного матеріалу.

Інструкція: «Зараз ми будемо запам'ятовувати речення. Спочатку скажу я, а ти послухаєш, а потім повториш речення ти. Давай спробуємо. Ти зрозумів?»

- У вазі лежали абрикоси, персики, сливи.
- Листя з дерев зірване сильним вітром.

Оцінювання:

5 балів – чітке і правильне виконання завдань;

4 бали – пропуск одного члена речення;

3 бали – порушення порядку слів, пропуск членів речення;

2 бали – порушення структури речення (пропуски, перестановки, уподібнення звуків усередині слів);

1 бал – порушення звукової і складової структури слів у реченні (пропуски, перестановки, уподібнення складів);

0 балів — неможливість виконати завдання навіть з другої-третьої спроби.

Ігрове заняття для розвитку кінестетичної пам'яті у старших дошкільників із ЗНМ

Тема: *"Ми — маленькі актори: відтворюємо рухи тварин, птахів і людей!"*

Мета заняття:

- Розвивати кінестетичну пам'ять, тобто здатність запам'ятовувати та відтворювати рухи.
- Збагачувати активний номінативний та предикативний словник дітей через опис рухів і образів.
- Активізувати знання дітей про різноманітність рухів (артикуляційні, пальчикові, рухи тіла, мімічні).
- Формувати навички рухового копіювання образів тварин, птахів, людей і предметів.
- Розвивати рухову пам'ять та здатність дітей відтворювати рухи за зразком.

Обладнання:

- Великий м'яч або предмет для передавання.
- Картки з малюнками різних тварин, птахів і людей.
- Музика (якщо необхідно для створення атмосферного настрою).
- Гумові тварини або фігурки для демонстрації рухів.

Хід заняття:

1. Вступна частина (5-7 хвилин):

- Почніть з розповіді про те, як важливо вміти правильно рухатись, і як це допомагає нам краще запам'ятовувати різні дії. Запитайте дітей: «Які рухи ви знаєте? Як рухаються тварини, птахи, люди?»
- Поясніть дітям, що сьогодні вони будуть ставати актором, який повторює рухи тварин і людей.

- Дайте дітям приклади простих рухів для відтворення (наприклад, рухи руками або ногами) та опишіть їх словами.

2. Основна частина (15-20 хвилин):

Етап 1: "Рухи тварин і птахів" (10 хвилин)

1. Інструкція:

Педагог показує дітям картки з малюнками тварин або фігурки тварин, наприклад, кота, зайця, пташки. Діти мають спостерігати, як педагог імітує рухи цих тварин, і намагаються повторити їх. Наприклад:

- **Кіт:** Рухи «микотливий» — діти повторюють, як кіт ходить, вигинаючи спину.
- **Зайчик:** Діти стрибають на місці, як зайчик.
- **Пташка:** Діти роблять рухи руками, імітуючи польоти птахів.

Мовленнєва підтримка: Педагог коментує рухи, пояснюючи, як правильно виконувати їх: «Ось так ми стрибаємо, як зайчики, а зараз літаємо, як пташки!» — і додає опис образу: «Кіт тихо йде, мовчки, згорбивши спину.»

2. Мовленнєве збагачення:

Кожен рух обов'язково супроводжується словами. Наприклад: «Зайчик стрибає», «Пташка літає», «Кіт йде обережно». Діти повинні намагатися повторювати не тільки рух, а й пов'язані з ним слова.

Етап 2: "Рухи людей" (10 хвилин)

1. Інструкція:

Тепер педагог пропонує дітям зображувати рухи людей в різних ситуаціях (ходьба, біг, присідання, підйом і спуск). Для цього можна використовувати такі образи:

- **Вчитель:** Діти імітують рухи вчителя, роблячи рухи руками і ногами.
- **Спортсмен:** Діти імітують рухи спортсмена: біг, стрибки, підтягування.

- **Лікар:** Діти стають лікарями і роблять рухи, що імітують обстеження: повільно рухають руками, палець вказують, роблять рухи «пальчиком по чолу» (як лікар перевіряє температуру).

2. Мовленнєва

підтримка:

Кожен образ супроводжується словами: «Я вчитель, я показую вам, як правильно ходити», «Я спортсмен, я бігаю швидко!» та інше.

Етап 3: Рухове копіювання предметів (5 хвилин)

1. Інструкція:

Тепер діти спробують повторити рухи, що імітують предмети або об'єкти навколишнього світу. Наприклад:

- **Великий м'яч:** Діти сидять на підлозі і намагаються «котити» великий м'яч, нахиляючись вперед і назад.

- **Книжка:** Діти рухають руками, імітуючи відкриття і закриття книжки.

- **Парасолька:** Діти роблять рухи руками, розгортаючи та закриваючи парасольку.

2. Мовленнєва

підтримка:

Педагог проговорює: «Ми відкриваємо книжку», «Парасолька відкрилася!» та інше, щоб діти не тільки виконували рухи, а й чітко асоціювали їх з предметами.

3. Фінальна частина (5 хвилин):

- Підсумок заняття:

- Педагог наголошує на важливості запам'ятовування рухів і їх правильної відтворення.

- Діти разом з педагогом ще раз проговорюють усі рухи, що вони виконували: «Як стрибає зайчик?», «Як літає пташка?» та інше.

- Діти можуть по черзі показувати рухи один одному, а інші мають відгадати, що це за тварина чи предмет.

Розвиток словника і пам'яті: Педагог підтримує активне використання нових слів (під час вправ: «спритний», «швидкий», «тихий», «легкий», «високий»), щоб діти збагачували свій словниковий запас.

Варіанти ускладнення:

1. **Збільшення складності рухів:** Для старших дітей можна вводити більш складні рухи (наприклад, «вітрування» руками, рухи для імітації танців або хореографії).
 2. **Групова гра:** Діти по черзі виконують різні рухи, а решта дітей має повторити їх з пам'яті. Це розвиває не тільки рухову пам'ять, але й спостережливість.
-

Підсумки заняття:

- Педагог запитує дітей, які рухи їм сподобалися найбільше, і які з них вони запам'ятали краще за все.
- Підкресліть важливість запам'ятовування рухів, оскільки це допомагає краще вивчати навколишній світ, розвивати мовлення і пам'ять, а також підтримувати фізичну активність.

Гра-заняття для розвитку асоціативної пам'яті для дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим розвитком (КТ)

Назва гри: *"Чарівний ланцюжок асоціацій"*

Мета гри:

- Розвивати асоціативну пам'ять у дітей.
- Стимулювати логічне мислення та увагу.
- Формувати навички порівняння та встановлення зв'язків між предметами, явищами та поняттями.

Обладнання:

- Картки з малюнками різних предметів (наприклад: яблуко, сніжинка, собака, сонце, квітка, м'яч, дерево).
- Картки з написами (за бажанням, для додаткового ускладнення).
- М'який м'яч або інший предмет для передачі.
- Пісня або музичний супровід для налаштування на гру.

Підготовка до гри:

1. Підготуйте картки з малюнками предметів (по 10-15 карток, залежно від кількості учасників).
2. Поясніть дітям, що в кожному малюнку або предметі приховані асоціації, які вони можуть згадати, щоб створити ланцюжок асоціацій.

Хід гри:

1. Вступна частина (5 хвилин):

- Поясніть дітям, що вони будуть будувати «чарівний ланцюжок» з асоціацій. Кожен учасник по черзі буде називати предмет і думати, з чим цей предмет можна пов'язати. Наприклад, якщо дитина бере картку з малюнком яблука, вона може сказати: «Яблуко – це здоров'я, бо воно корисне», або «Яблуко – це плід, а плід росте на дереві».

2. Основна частина (10-15 хвилин):

- Діти по черзі отримують картки з малюнками. Потрібно, щоб кожен малюнок став основою для асоціації, яку дитина має назвати.
- Після того як дитина створила асоціацію, вона передає м'яч іншій дитині, і та намагається придумати асоціацію до наступного малюнка.

3. Інтерактивне завдання (5-10 хвилин):

- Після того, як всі картки будуть розглянуті, запропонуйте дітям відтворити ланцюжок асоціацій без карток. Наприклад, дитина повинна згадати асоціацію до яблука, потім до квітки, потім до собаки і т.д., при цьому кожен новий предмет повинен логічно пов'язуватися з попереднім.

4. Фінальна частина (5 хвилин):

- Завершіть гру підсумковим обговоренням: яка асоціація була найдивовижнішою? Яка – найцікавішою? Діти можуть поділитися своїми думками і відчуттями.

Різноманітні варіанти ускладнення гри:

1. **Рольові асоціації:** Дитина може не тільки називати предмети, а й вживати їх у реченнях, намагаючись створити цілу історію з ланцюга асоціацій.
2. **Асоціації на слух:** Педагог говорить слова, а діти намагаються асоціювати їх з конкретними предметами, явищами чи ситуаціями. Наприклад: «весна», «літо», «дощ», «ліс», «світло».
3. **Асоціації на кольори та форми:** Для розвитку не тільки асоціативної пам'яті, а й уваги та спостережливості, можна додати асоціації, пов'язані з кольорами або формами предметів (наприклад: «кругле» – «м'яч»).

Завдання для дітей:

- Як тільки дитина сформує асоціацію, їй можна поставити додаткове питання, наприклад: «Чому ти так подумав?» або «Що ще тобі нагадує це слово?».
- Заохочуйте дітей до використання ускладнених асоціацій, таких як: «Це схоже на...», «Це можна порівняти з...», «Це асоціюється у мене з...».

Рекомендації для педагогів:

- Будьте уважні до рівня розвитку кожної дитини. Якщо дитина має складнощі з асоціаціями, допомагайте їй, ставлячи запитання або пропонуючи власні варіанти.
- Підтримуйте кожну асоціацію, навіть якщо вона здається дивною чи незвичною, щоб заохотити дітей до креативного мислення.

Підсумки гри:

- В кінці гри підкресліть, що пам'ять можна тренувати через цікаві ігри та заняття, а асоціації допомагають краще запам'ятовувати і розуміти навколишній світ.

Гра-заняття для дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЕГ)

Назва гри: "Повторимо разом!"

Мета гри:

- Розвивати слухомовленнєву пам'ять у дітей.
- Сприяти закріпленню зв'язку між слуховим сприйманням і мовленнєвим відтворенням.
- Покращити мовленнєву здатність дітей до відтворення почутого.

Обладнання:

- М'який м'яч або будь-який предмет для передачі.
- Картки з малюнками, на яких зображені предмети (для більшої наочності, можна використовувати картинки з різних тем: тварини, фрукти, предмети побуту тощо).
- Пісня або музичний супровід для налаштування на гру (за бажанням).

Підготовка до гри:

1. Підготуйте картки з малюнками предметів, відповідними віковим особливостям дітей. Картки повинні бути великими і чіткими, з простими зображеннями.
2. Переконайтеся, що у дітей є достатньо часу для того, щоб уважно слухати та відтворювати почуту інформацію.
3. Створіть затишну атмосферу для гри, можливо, використовуючи легку музику для початку заняття.

Хід гри:

1. **Вступна частина (5 хвилин):**
 - Поясніть дітям, що вони будуть слухати та повторювати за педагогом різні слова, фрази та прості пропозиції. Для цього використовуйте картки з малюнками, на яких зображені предмети, яких будуть стосуватися слова та фрази.
 - Запропонуйте дітям сісти в коло або утворити групу.
2. **Основна частина (15-20 хвилин):**

Етап 1: Повторення окремих слів

- Виводьте на картках один предмет (наприклад: м'яч, собака, яблуко) і чітко вимовляйте слово.
- Попросіть дітей повторити це слово за вами.

- Далі додавайте прості асоціації до слів (наприклад: "М'яч – круглий, ним граємо").

Етап 2: Повторення фраз

- Після того як діти добре освоїли окремі слова, переходьте до простих фраз. Наприклад: «Собака бігає», «Яблуко червоне», «М'яч катиться».
- Спочатку повторюйте фрази разом з дітьми, а потім поступово давайте дітям можливість повторювати самостійно після вас.

Етап 3: Ігрове завдання зі слуховою пам'яттю

- Покажіть дітям кілька карток, наприклад: «собака», «квітка», «м'яч». Попросіть їх уважно слухати.
- Потім вимовте коротку фразу, що містить 2-3 елементи, наприклад: «Собака бігає, а квітка розцвітає» або «М'яч катиться, а квітка пахне».
- Діти повинні повторити почуту фразу та вказати на відповідні картинки.

Етап 4: Ігрова діяльність

- Для стимулювання активності використовуйте м'яч. Діти передають м'яч один одному, а кожен, хто отримує м'яч, повинен повторити за вами фразу або слово, яке ви сказали. Наприклад: «М'яч червоний», «Собака лає», «Квітка зростає».

3. Фінальна частина (5 хвилин):

- Завершіть гру підсумковими питаннями: «Що ми повторювали сьогодні?» або «Які слова були найбільш цікавими?»
- Підкресліть важливість слухати і уважно повторювати почуте, для розвитку пам'яті та мовлення.

Різноманітні варіанти ускладнення гри:

- Збільшення кількості елементів:** Почніть з 2-3 предметів, а потім поступово збільшуйте кількість елементів, що повинні бути повторені (наприклад: "Собака гавкає, а м'яч котиться").
- Використання запитань:** Після відтворення фрази можна ставити прості запитання дітям, щоб перевірити, чи запам'ятали вони деталі (наприклад: «Що котиться?» або «Яка квітка?»).

3. **Музичний супровід:** Додайте етап, коли діти повинні повторювати слова або фрази під музичний супровід, щоб розвивати слухову пам'ять ще більш активно.

Завдання для дітей:

- Слухати уважно і намагатися правильно повторити слова і фрази.
- Задавати питання один одному, щоб перевірити, що дитина правильно почула і зрозуміла.
- Використовувати асоціативні рухи під час повторення, щоб допомогти дітям краще запам'ятовувати.

Моделювання та аналіз комунікативних ситуацій для дітей дошкільного віку
із загальним недорозвитком мовлення

Тема: *"Я загубився в місті"*

Мета:

- Розвивати слухомовленнєву пам'ять.
- Стимулювати мовленнєву активність і вміння правильно будувати речення.
- Навчити дітей використовувати мовні звороти у реальних комунікативних ситуаціях.
- Сформувати навички поведінки у випадку загубленої ситуації.

Обладнання:

- Малюнки або картки з зображеннями різних об'єктів міста (магазин, парк, аптека, школа, автобус, перехрестя, вулиця).
- М'який м'яч або предмет для передачі.
- Види транспортних засобів (для імітації руху).
- Простір для розігрування ситуації (можна створити маленьке "місто" з карток і фігурок).

Хід гри:

1. Вступна частина (5 хвилин):

- Почніть з розповіді про ситуацію: «Уявіть, що ви пішли в магазин з мамою, а потім раптом не можете знайти її. Що робити? Як ви можете попросити допомогу?»

- Поясніть дітям важливість пам'ятати свої шляхи в місті, а також правила поведінки, коли ми загубилися.
- Пропишіть прості варіанти питань і відповідей, які можуть виникнути в ситуації «я загубився», наприклад: «Де магазин?» або «Як пройти до школи?».

2. Основна частина (15-20 хвилин):

Етап 1: Моделювання ситуації "Я загубився"

- Візьміть картки з зображенням різних об'єктів міста і покладіть їх у певному порядку.
- Розкажіть дітям, що вони — це люди, які опинилися в місті і загубилися. Кожен із них може вийти на певну "вулицю" і почати шукати шлях до знайомого місця (наприклад, парк, школа).
- Попросіть дітей запитувати один одного про напрямок: «Як пройти до парку?», «Де знаходиться магазин?». Кожна дитина повинна намагатися допомогти іншій, відповідаючи чітко і зрозуміло.

Етап 2: Відтворення та повторення інформації

- У цій частині гри повторно проаналізуйте варіанти запитань і відповідей, щоб діти закріпили навички:
 - «Як пройти до парку?» — відповідь: «Прямо, потім наліво».
 - «Де знаходиться школа?» — відповідь: «Школа біля магазину».
 - «Як я можу повернутися додому?» — відповідь: «Пройди до зупинки і сядь на автобус».

Етап 3: Ігрове завдання для слухомовленнєвої пам'яті

- Дітям дається кілька карток з предметами, які можуть знаходитись в місті (магазин, парк, автобусна зупинка тощо).
- Педагог по черзі ставить запитання: «Я загубився і хочу знайти парк. Як я можу туди дістатися?»
- Діти повинні спочатку вислухати питання, а потім відповісти або повторити шлях до парку, спираючись на картки.

Етап 4: Додаткові комунікативні вправи

- Картки з малюнками можуть використовуватись для імітації запитів про напрямки. Наприклад, діти можуть обирати одну картку, а інший

дитина повинна правильно запитати про місце: «Де знаходиться аптека?», «Як пройти до бібліотеки?».

- Важливо на кожному етапі заохочувати дітей слухати один одного, щоб повторювати або уточнювати інформацію.

3. Фінальна частина (5 хвилин):

- Підсумуйте гру, запитавши дітей: «Що важливо пам'ятати, якщо ми загубилися в місті?».
- Обговоріть, які запитання діти ставили та чи було їм складно пам'ятати маршрути. Обговоріть, як важливо уважно слухати і правильно відповідати на запитання.

Важливі аспекти гри:

- **Слухомовленнєва пам'ять:** Під час гри діти повинні уважно слухати запитання і правильно відтворювати відповіді на основі почутого.
- **Розвиток мовлення:** Важливо, щоб діти будували прості і зрозумілі речення, навчалися ставити запитання і відповідати на них.
- **Комунікація:** Через цю гру діти тренують не тільки пам'ять, але й комунікативні навички, розвиваючи здатність до ефективного спілкування в різних ситуаціях.

Варіанти ускладнення:

1. **Збільшення кількості деталей:** З часом можна додавати більше карток і складніші запитання. Наприклад, поєднувати два етапи: «Як пройти до магазину?» і «Як повернутися назад?».
2. **Запитання на слух:** Можна додавати етапи, де діти повинні повторити не тільки напрямки, а й деталі шляху (наприклад: «Пройди мимо великої будівлі і зверни праворуч»).

Підсумки гри:

- Завершити гру можна підсумками, обговоривши, як важливо пам'ятати місце, де ми знаходимося, а також як правильно орієнтуватися і запитувати допомогу у незнайомих ситуаціях.

